

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

NÁSILÍ V ČESKOSLOVENSKU 1945-1948: POVÁLEČNÝ OKRES
ČESKOLIPSKO

Lucie Kalabisová

Vedoucí práce: Dr.phil. Jan Vondráček, M.A.
Praha 2024

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu

V Praze dne:

Podpis:

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda vyslovila poděkování Dr. phil. Janu Vondráčkovi, M.A. za důsledné vedení mé práce.

Jelikož by nebyl můj výzkum možný bez archivních fondů, ráda bych také poděkovala všem, kteří mi ochotně poskytli potřebné informace, bez kterých bych se neobešla. Za první jiskru naděje a mnohé podněty děkuji vedoucímu oddělení Státního okresního archivu Česká Lípa PhDr. Petrovi Kozojedovi. Za vřelý přístup během mého půlročního bádání velmi děkuji zároveň archivářce paní Jaroslavě Jarolímkové (SOKA Česká Lípa), a také Mgr. Zuzaně Horváthové (ABS Kanice).

Konečně také velké díky mojí rodině a blízkým za podporu při celém studiu, která mi pomohla dostat se ke psaní této práce.

Abstract

This bachelor thesis deals with the chaotic period followed by the Second World War's final days in Czechoslovakia. This situation will be viewed through acts of violence occurring from the year 1945 until the beginning of 1948. It is specifically concerned by the area of the district Čeaká Lípa which is located in the North of today's Czech Republic.

The aim is to cover the different types of violence (mostly collective violence – wild displacement, sexual violence, etc.) that took place in the given time frame, and to place them in the context of the researched area.

KEYWORDS:

Postwar violence, Local History, Czechoslovakia, District of Česká Lípa, Expulsion,

OBSAH

ÚVOD	7
1. CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ 1945–1948 NA ČESKOLIPSKA.....	7
1.1. Správní vývoj.....	7
1.1.1. Územní správní a demografický vývoj	7
1.1.2.1. “Závadné a státně nespolehlivé osoby”	9
1.1.2. Politická správa.....	11
1.1.3. Soudní správa	14
1.2. Události prvních poválečných měsíců	16
1.2.1. Osvobození českých zemí a snahy o zjednání bezpečí	19
1.2.2. “Divoký odsun”	22
1.2.3. Zřízení sběrných středisek a táborů.....	25
1.3. Vývoj situace od roku 1946 do únorového převratu.....	29
1.3.1. “Organizovaný odsun”	30
1.3.2. Fungování táborů a středisek až do jejich zániku	31
2. NÁSILNÉ AKTY A JEJICH VYŠETŘOVÁNÍ	33
2.1. Definice a vymezení násilí.....	34
2.2. Kolektivní násilí	35
2.2.1. Násilné rituály a koordinovaná destrukce	36
2.2.1.1. Pochody smrti	36
2.2.1.2. Násilí konané československým státem.....	37
2.2.2. Oportunismus.....	40
2.2.2.1. Přítomnost Rudé armády a revolučních útvarů	40
2.2.2.2. Pocit nadřazenosti	42
2.3. Individuální násilné činy	44
2.3.1. Výtržnosti	45
2.3.2. Sexuální násilí	45
2.3.1. Pokusy o znásilnění	46
2.3.2. Trestný čin vraždy a zabití	47
3.2.1. Strach z dopadení	47
2.3.3. Sebevraždy	48
2.3.3.1. Sebevražda oběšením a zadušením.....	50
2.3.3.2. Ojediné případy	51
ZÁVĚR	53
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	56
SLOVNÍK ZKRATEK.....	62

Úvod

Německá okupace je v dějinách československého státu vnímána jako jedno z nejhrůznějších období v důsledku mnohých forem násilí a s vysoké úmrtnosti občanů. Dlouho očekávaný konec okupace měl směřovat k ukončení omezování svobody a masového násilí. Události týkající se Československa v období, od 9.května 1945 do února 1948, pojí mnoho společných charakteristik, mezi které patří období osvobození, které navodilo na krátký čas emoce plné euforie. Takové pocity byly však brzy na to nahrazeny strachem o bezpečí, především v otázce německého obyvatelstva, pro které se realita každodenního života změnila nejzásadněji a jehož osud se nyní ocitl v rukou vítězů. Existuje mnoho generalizujících aspektů a pojmů pro poválečné období, jako je chaos, násilí, nenávist a podobně. Jedná se o období, které zahrnuje události jako bylo „Krvavé léto“, „odsun“ Němců, procesy mimořádných lidových soudů, a celkově poválečných excesů.

První poválečné měsíce bezprostředně po válce do konce roku 1945 jsou zásadní tím, že obsahují mnoho násilných aktů, které se vyznačují neorganizovaností, častými proměnami a chaotickými řešeními ve snaze o bezpečnost Československa. Následující měsíce a roky se naopak vyznačují úsilím směřujícím k stabilnějšímu fungování systému obnoveného státu., které pokračuje až do února 1948, kdy nastupuje nový režim, který si klade jiné cíle.

Celé zkoumané období je v ohledu konaných násilných činů, spojeno s různými aktéry a místy, které je nutné jednotlivě zkoumat v rámci změn demografického složení a územního rozpoložení. Tato skutečnost bude využívána pro zjištění otázek týkajících se vlivu, který mělo složení obyvatel na konání násilných činů, a také které skupiny náležely do skupin obětí, a které do skupin pachatelů. Zároveň se skrze daný kontext pokusíme nalézt převažující typy násilí a také se pokusíme nalézt hlavní aspekty ovlivňující jejich výskyt. Problematika motivů bude rozebrána s přihlédnutím k teorii *Politika kolektivního násilí* od amerického autora Charlese Tillyho, který se zaměřuje na historicko-sociologický rozbor jevu násilí.¹

Cílem této práce není hledání jiných možných řešení daných situací, zároveň nejde ani o obviňování té či oné strany. Veškeré sledování dané problematiky má směřovat k popisu zkoumaného období a poskytnutí regionálního náhledu na příkladu České Lípy.

Inspirací pro rozdělení této práce tak, aby byla schopna zodpovědět dané badatelské otázky, je práce Tomáše Staňka a jeho rozdělení násilných činů v tomto období. Jeho výzkum totiž

¹ TILLY, Charles. *Politika kolektivního násilí. Studie (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-60-1.

rozděluje do pěti skupin převažujícího kolektivního násilí na: „divoké“ odsuny, exekuce, násilnosti páchané na veřejnosti, v jejichž důsledku bylo usmrceno více osob, a zacházení s lidmi pobývajících v táborech a věznicích.² V ohledu inspirace ke zkoumání samotných násilných činů je zapotřebí také zmínit akademické články a knihy Jaromíra Mrňky, který se věnoval této tematice například v díle: *V naší zemi bude konec války psán krví: Kolektivní násilí roku 1945*³ nebo také v knize *Limity lidskosti*.⁴ V návaznosti na tyto výzkumy bude zkoumán dobový kontext, který povede k rozdělení kapitol do struktury podléhající nalezeným zdrojům k daným skupinám násilí.

První část se bude věnovat událostem, které jsou potřebné pro historický kontext této práce. Vymezené období od května 1945 do února 1948 bude rozděleno do dvou částí. Zahrnuté události se týkají období takzvané třetí republiky, kterou pro naše účely rozdělujeme v ohledu časové linie na *události prvních poválečných měsíců* a na období zahrnující *vývoj od roku 1946 do únorového převratu*. Veškeré odlišnosti budou do detailu rozebrány skrze události, které buď vedly k násilným aktům, nebo se násilím přímo vyznačují. Tento kontext bude poté zásadní pro hledání samotných případů. Jelikož bude také zapotřebí porozumět procesům vyšetřování vybraných případů, budeme se krátce zabývat také politickou správou a soudnictvím. Vybraný okres má v této části sloužit jako demonstrativní ukázka toho, jak se lišila představa o poválečném fungování státu a samotná praxe v kraji význačném pro velké počty německých obyvatel, jejichž vysídlení bylo jedním z hlavních problémů souvisejícím s násilím.

V rámci správy okresu bude kladen důraz na to, jak se různé výnosy zrcadlily ve společnosti a jakého dosáhli skutečného uplatnění, zároveň i na co dané výnosy reagovali a kdo měl být za řešení takových problémů zodpovědný. V celku bude přihlíženo na vliv obecné situace v celé zemi, aby mohly být nalezeny spojitosti, či možné odchylky, ke kterým docházelo v tomto okrese.

Druhá část bude vycházet ze zjištěné teorie a nalezených archivních pramenů, které s využitím zmíněných teorií, rozdělíme do různých kategorií. Pracujeme zároveň s předpokladem, že nejvíce činů v tomto období se týká kolektivního násilí konaného státem. I přes tento předpoklad se pokusíme nalézt i jiné typy násilí. Celkově bude přihlíženo na

² STANĚK, Tomáš. Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. 366 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 41. ISBN 80-7285-062-8. s.11.

³ MRŇKA, Jaromír. V naší zemi bude konec války psán krví: Kolektivní násilí roku 1945 v českých zemích jako politika, kultura a sociální praxe. Online. *Střed*. 2016, roč. 8, č. 2, s. 66-91. ISSN 1803-9243. [cit. 2024-06-24].

⁴ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9.

dosavadní badatelské práce poskytující přehled v tom, jaké fondy je možné zkoumat, a které naopak nebyly využity. Výsledkem bude shrnutí dosavadních nalezených zdrojů o násilných činech ve spojení s novými poznatky.

Využívání primárních zdrojů podléhá rozdělení práce do těchto dvou částí. Pracujeme s předpokladem, že v prvním vymezeném období není v důsledku jeho chaotičnosti k nalezení takové množství fondů jako v období od roku 1946 do počátku roku 1948. V této době došlo k zásadním změnám v ohledu „organizovaného odsunu“, který posunul administrativu směrem k větší přehlednosti a pečlivosti. Metoda, která tak bude využívána pracuje především s kvalitativní analýzou archivních fondů týkajících se tohoto okresu s využitím definic násilí. Hlavní část výzkumu, věnovaná samotným případovým studiím, tak bude vedena dle zjištěných dobových událostí spojených s násilím. Jako hlavní zdroj informací o takovýchto případech poválečného násilí bude využito archivních fondů uložených ve Státním okresním archivu Česká Lípa a v Archivu bezpečnostních složek. Využity budou do jisté míry justiční fondy, v omezeném měřítku i kroniky z této oblasti (především od Ladislava Smejkal) a akademické práce věnované této oblasti. Pro doplnění bude nahlíženo do Českolipských listů a do regionálního deníku Národní fronty *Stráž severu*.

1. Charakteristika období 1945–1948 na Českolipska

1.1. Správní vývoj

1.1.1. Územní správní a demografický vývoj

K velkým změnám v ohledu územní správy Československa docházelo od uzavření Mnichovské dohody průběžně skrze celou válku (1938–1945).⁵ Opatření na obnovení politické a obecní správy se stala velkou prioritou právě pro ta území, které byly obsazeny po Mnichovské dohodě. O návrat k prvorepublikovému rozložení státu se tak snažila vláda prakticky od prvního poválečného dne, kdy byl vydán již 10. května 1945. Uvedení tohoto opatření do praxe nebylo umožněno realitou prvního poválečného měsíce, a proto se lze o prvním pokusu o obnovení správní struktury dá hovořit až s následujícími měsíci. Prvorepublikový územní správní systém byl obohacen o vznik čtyř nových statutárních měst, a dále také venkovských okresů. Zároveň také došlo ke sloučení již existujících obcí, ke vzniku nových okresů, případně k přemístění sídelního města daných okresů.⁶ Současně docházelo k zániku mnoha obcí, ale také osad, které byly osazeny převážně německými rodinami.⁷

Spolu s vyhnáním Němců a osidlovacími procesy souvisí také významné změny v ohledu demografického vývoje. Přesné počty obyvatel na celé tomto území je velmi těžké určit, předně kvůli chaotickému charakteru této doby.⁸

Jelikož se budeme zabývat předně oblastí spadající do „pohraničního území“, je zapotřebí bylo vyhraničeno. Svoji novou podobu toto území získalo oficiálně 15. června 1946. Označení této oblasti za „pohraničí“ mělo sloužit jako dočasné, a mělo napomocť důslednosti a přehlednosti prováděných statistik.⁹

⁵ Více k tomu: EDL, Jan. *Přehled změn v územní organizaci politické správy v letech 1928-1948*. *Paginae historiae*. 2006, roč. 14, s. 485-546.

⁶ Celou tuto novou situaci upravoval dekret prezidenta republiky z 27. října 1945 (č. 121/1945 Sb.), který se stal základem veškerých změn v územní správě až do roku 1949. Dále v: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8. S. 56–57

⁷ Tamtéž, 56–58.

⁸ Pro poválečné statistické výpočty je tak třeba využívat počtů obyvatel z jednotlivých obcí a okresů, a to vždy k určitému datu. Dále v: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8. S. 59

⁹ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8. s. 62.

V otázce demografického složení obyvatelstva poválečného Československa měly zásadní vliv hlavně události, ke kterým docházelo mezi lety 1945–1946. Za takové události lze považovat zmiňovaný proces vyhnání Němců, ale také prcháání obyvatel či repatriace.¹⁰ Kromě těchto procesů je zároveň důležité nové osidlování území staročechy, či obyvateli z vnitrozemí.¹¹ Pro sledování těchto událostí je nutné zmínit, jak velkého počtu obyvatel se takové procesy týkaly.

„Německá otázka“ se podle statistik k 1. květnu 1945 týkala přibližně tří milionů obyvatel. Problém této číselky spočívá v nepřesnosti způsobené tím, že do ní nebyly zahrnuti Němci, kteří nepocházeli z českých zemí, tudíž i říšské Němce, či válečné zajatce. Dohromady se ještě v roce 1944 ve statistikách objevovalo číslo 3 423 000, které by mělo být o něco přesnější.¹² Dle počtu potravinových lístků lze konstatovat, že k poklesu tohoto počtu došlo poměrně rychle, jelikož k 12. listopadu 1945 bylo v českých zemích registrováno 2 246 368 Němců. (z tohoto počtu bylo nahlášeno celkem 69 328 antifašistů). Dochovaly se taktéž zápisy pohraničních úředníků, které rozdělují celkový počet obyvatel přesahující 3,6 milionů, na 1 918 181 Němců a 1 730 956 Čechů a ostatních Slovanů. Veškeré údaje bylo velmi obtížné průběžně aktualizovat, a to nejen v ohledu německého obyvatelstva.¹³

S těmito počty je možné uvést, že se v českých zemích vyskytovalo v prvních poválečných měsících nejvíce lidí v celé předešlé historii. V pohraničí se čísla dostaly až ke čtyřem milionům, které lze porovnat se zmíněným rokem 1947, kdy se počet obyvatel dostal jen lehce přes dva miliony. K prvním dnům roku 1946 se uvádí, že situace se změnila nejen v růstu počtu obyvatel, ale také v ohledu jejího složení. Tato skutečnost směřuje hlavně k dopadům vyhánění Němců, které způsobilo úpadek počtů Němců. Ke konci tohoto roku se připisuje ve všech oblastech českých zemí 8,69 milionů obyvatel.¹⁴ Po přerušení hromadných organizovaných transportů zůstalo v českých zemích v roce 1947 více než 190 000 Němců.¹⁵

¹⁰ Tento pojem se v dobovém slovníku týká osob, které se vraceli na území, které v předešlém období obívali či jsou zpětně navraceni do takové oblasti. V našem výzkumném období se lze bavit například o českých starousedlících, kteří byli z pohraničí vyhnáni v roce 1938.

Více k tomu: KASÍKOVÁ, Jana. *Ať mohou přijít: organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947. 1938-1953*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2818-1.

¹¹ Osidlovací proces byl nejintenzivnější v období od května až do podzimu 1945. Lidé přicházeli nejen z vnitrozemí Čech, ale také ze Slovenska a z různých zahraničních zemí (tzv. reemigranti). Tamtéž, s. 64-65.

¹² SRB, Vladimír. *Pohyb obyvatelstva na území Československa 1938-1944. Demografie*. 1993, **35**(2), s.79.

¹³ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. s. 114–115.

¹⁴ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8. S. 64–70

¹⁵ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 168.

Pohraničí se stalo domovem nejen starousedlíkům a novousedlíkům, ale taktéž Slovákům, ale i Romům, Maďarům, Řekům, Rusínům a Židům. Například počet Romů se vyšplhal až na patnáct tisíc, stejně tak jako počet a příslušníků řeckých státních útvarů. Se začátkem 50. let obývaly pohraničí dvě třetiny takzvaných novousedlíků a z jedné třetiny starousedlíci.¹⁶

Pro okres Česká Lípa znamenal konec války obnovení původního rozložení, které tvořilo celkem 95 obcí. Před válkou takto rozložený okres tvořilo z 1/7 české obyvatelstvo, což se změnilo již v prvních poválečných dnech, kdy se na území okresu započali vracet staročestí usedlíci, kteří museli po uzavření Mnichovské dohody v roce 1938 opustit toto území. Zároveň však přicházeli i Češi, kteří pobývali původně ve vnitrozemí (např. Mladá Boleslav, Kolín, Praha, Benešov u Prahy...)¹⁷ Novinový článek vydaný v Českolipských listech vypovídá o tom, že ve městě Česká Lípa se bezprostředně po válce nacházelo 22 014 obyvatel (15 045 Němců, 6969 jiných příslušností – Češi, Poláci, Francouzi, Rusové). K 9. září 1945 počet obyvatel klesl o více než polovinu na 10 520. Češi tvořili již většinu s počtem 6540. Němců se ve městě nahlásil počet 3773 a zároveň počet cizinců klesl na 207 osob.¹⁸ Celkový počet obyvatel v okrese se dostal ke konci roku až na 64 tisíc.¹⁹

1.1.2.1. „Závadné a státně nespolehlivé osoby“

Řešení „německé otázky“ a „očisty“ společnosti je neodmyslitelnou součástí výzkumného poválečného období, které lze označit za velmi radikální. Radikální především právě v nahlížení na obyvatele jiné národnosti, nežli bylo české či slovanské. Zřejmě viditelné jsou tyto aspekty v dochovaných archivních spisech. V takovýchto spisech a tiskovinách se vyskytují označení jako „závadné“ či „státně nespolehlivé“ osoby, a z toho důvodu je důležité více tuto problematiku rozebrat z ohledu sčítání lidu s tím spojeným demografickým složením. Vymezení těchto pojmů bude důležité i pro následující tematiku této práce spojenou formami násilí.

¹⁶ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8. s. 64–70.

¹⁷ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*, s. 1.

¹⁸ Kolik má město dnes obyvatel, Českolipské listy 8, 20.9. 1945 In: MYŠKA, Jakub. *Konec 2. světové války a poválečný vývoj Českolipska na příkladu obce Okna*. Diplomová práce. Ústí nad Labem: UJEP Katedra historie, 2020. s. 51.

¹⁹ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*, s. 1.

Pojem „státně nespolehlivý“ byl využíván výhradně pro německé a maďarské obyvatelstvo, v poválečném slovníku také skupinu označenou jako „okupanti“ či „tyrani“.²⁰ Do kategorie „závadné obyvatelstvo“ lze zařadit všechny kolaboranty s nacistickým režimem, tudíž lze najít česká i německá jména. Do této škatulky tak nepatřili němečtí antifašisté, kteří měli jasné důkazy například o tom, že se podíleli na domácím odboji.

Výzvy týkajících se toho, jak s osobami zapadajícími do těchto dvou kategorií, se objevovaly na mnoha místech, a to nejen v tiskovinách, ale i rozhlasových výstupech a v různých vyhláškách vylepených v daných lokalitách. Ať už tyto výzvy byly více, či méně radikální, obyvatelstvo jimi bylo obkloповáno ve svých každodenních životech na každém kroku. Slova vydávaná do veřejného prostoru, ať už politiků s celorepublikovým dosahem či různých regionálních představitelů s menším dosahem, dávala prostor k různým interpretacím.²¹ Na výsledky negativních interpretací bude navázáno v rámci poválečných excesů.

Hojný počet dokumentů ve stejnojmenném fondu vypovídají o tom, že se jedná o velmi rozsáhlou problematiku. Důvody registrování osob pod tuto kolonku jsou často nevyplněny a jedná se tak převážně o prázdné dokumenty, na kterých je pouze uvedené jméno dané osoby a bydliště. Kolonka pro „závadné poznatky“ tak byla často vynechána, avšak jména osob napovídají tomu, že se jedná převážně o osoby německé národnosti. Pokud byla kolonka o závadnosti osob vyplněna, jedná se poté o velmi časté zmiňování členství v různých masových organizacích. Najdou se zde i výjimky, jako byl případ bývalého člena NSDAP, který byl v roce 1939 vyznamenán medailí za obsazení Sudet. Dále také Němec, který se provinil během obsazování rabováním českých bytů.²²

Tyto dokumenty byly rozšiřovány i po roce 1948 pod stejným jménem, které opět označovalo výhradně zbylé Němce ze smíšených manželství, nebo různých specialistů ponechaných v zemi na práci.

²⁰ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2. s. 77.

²¹ Tamtéž, S. 77–78.

²² Případ Franz Michel a Elfrieda Palmová roz. Fliegchová.

Dále v: ABS, Fond Krajská správa SNB Ústí nad Labem a útvarů MV v severočeském kraji: *Kartotéka závadných osob v České Lípě* (B 4 inv. j. 185, č. Arch, krabice 100-103).

1.1.2. Politická správa

V procesu samotného zavedení předešlého systému do politické správy hrály velkou roli Národní výbory (NV) o jejichž samotném jmenování bylo rozhodnuto již 16. dubna roku 1944, kdy československá vláda v Londýně přijmula prohlášení o jejím zavedení do praxe po skončení světové války. Orgán Národního výboru měl dle této úmluvy sloužit jako prozatímní orgán, který bude podřízený vládě.²³ Národní výbory byly zároveň prvním orgánem, který byl v exilu prohlášen za legální a působil tak dříve jako “orgán české státnosti”.²⁴ Tento orgán byl oficiálně ustanoven Košickým vládním program a měl sloužit jako pevný základ pro obnovení republiky. Národní výbory byly následně rozděleny na místní, okresní a zemské. Mezi těmito třemi úrovněmi panovala jasná hierarchie – nejnižší instanci měly výbory místní, které byly podřízeny okresním, ty pak následně zemským. K Národním výborům se přidaly dočasně také jmenované správní komise se stejnými pravomocemi, které měly zaručit větší pořádek na úrovni obcí a okresů. Nejvyšší pravomoc byla ponechána vládě, které podléhaly všechny tyto odnože NV.²⁵

V pohraničí působil v otázce řešení různých násilných činů především *Sbor národní bezpečnosti* (dále jen SNB). Jednání a složení SNB bylo zpočátku velmi chaotické a často se tak vše měnilo. Formálně byla uznána až 30. června, a do této chvíle se měnilo nejen jejich vedení a celkové uskupení, ale dokonce i samotný název. Pro vedení SNB bylo poté stanoveno *Hlavní velitelství* v čele s plk. Ing. Antonínem Samšem. Toto velitelství spadalo pod zemský národní výbor, a tento celek pak pod ministerstvo vnitra, které dalo pokyn k jejich zřízení.²⁶

Z vysvětlení správního vývoje v Československu vyplývá, že okres Českolipsko oplýval po válce okresním národním výborem se sídlem v České Lípě, který byl jmenován 14. května 1945 výbory místními v České Lípě, Novém Boru a v Mimoni. Již 16. května, tedy dva dny po ustavení okresního národního výboru (dále jen ONV), došlo k zatčení Rudolfa Thumeho²⁷, přednosta německého okresního úřadu (landrát²⁸) jehož sídlo bylo při této příležitosti obsazeno

²³ SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998. s. 110.

²⁴ SCHELLE, Karel. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-203-5. s. 163.

²⁵ SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998. s. 110.

²⁶ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2. s. 21–23., s. 53–56.

²⁷ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. s. 6.

²⁸ Oberlandrát byl úřad nejprve v oblasti pohraničí, které bylo po Mnichovské dohodě postoupeno Německu, a později byl součástí také protektorátní správy, který je překládán jako vrchní zemská rada.

a následně využito pro fungování ONV. Bezpečí obyvatel celého okresu se stalo prioritou, kterou musel nově vytvořený akutně ONV řešit.²⁹ Pro řešení této otázky na úrovni jednotlivých obcí měly napomáhat správní komise pro vnitřní bezpečnost, které byly současně v tomto období jmenovány. Tyto komise měly na starosti zatýkání bývalých příslušníků SS, SD, gestapa a dalších kolaborantů s nacistickým Německem. Již na začátku června se ve vězení krajského soudu Česká Lípa nacházelo 370 osob.³⁰

Počet zastupitelů ONV se odvíjel od původního počtu zastupitelských sborů, což také často komplikovalo situaci.³¹ V některých obcích, ve kterých dříve žili převážně Němci, byl tak navíc nedostatečný počet českých občanů, ze kterého by se dalo do komisí vybírat.³² Počty Čechů v takových oblastech rostly a s tím i přehlednost správních orgánů, díky čemuž se mohla ONV čím dál tím více prosazovat ve jmenování místních národních výborů (dále jen MNV) z obyvatel žijících v dané obci, k čemuž podle zákona docházet nemělo.³³ MNV zvolilo tuto cestu celkem v osmi obcích.³⁴ Druhou cestou, jak vytvořit v obcích komisi pro MNV, bylo převzetí moci v otázce správy českým „starousedlíkem“, který v úzké spolupráci s Němci, kterým důvěřoval (např. Jezvé, Stráž u České Lípy...). I tyto případy byly zanedlouho narušeny vyhnáním německého obyvatelstva a tím i zvýšeným počtem českého obyvatelstva.³⁵ Jak samotný výbor okresní, tak i zbylé výbory místní, byly voleny komisemi, které se převážně skládaly z Čechů, kteří se do tohoto okresu nastěhovali nedlouho před tím, než začali v komisi působit. Našly se i výjimky, kde MNV tvořili původní němečtí obyvatelé, a to často až do června 1946.³⁶ V České Lípě byla situace odlišná od podobných zmíněných obcí, které pod ní spadaly. Ke konci května 1945 dorazil do města ministrem vnitra pověřený Bruno Vetzlar, a správa byla tak již zcela v rukou českého obyvatelstva. Problematické bylo, že se předsednictvo ONV často měnilo, díky čemuž docházelo často k chaotickým rozhodnutím.³⁷

Více k tomu: SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁK, Ondřej a KOLUMBER, David (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vydání: první. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7380-569-2.

²⁹ SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998. s. 115.

³⁰ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. s. 6–7.

³¹ Tamtéž, s. 6.

³² Například v obci Dubá bylo založeno prozatímní ONV, které bylo již v červnu nahrazeno okresní správní komisí (OSK). Dále v: SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998. s. 115.

³³ Dubá existovala v této době jako samostatný politický okres, dnes spadá pod okres Česká Lípa. Dále v: Tamtéž, s. 115.

³⁴ Chotovice, Lindava, Okrouhlé, Polevsko, Skalice, Sloup, Svojkov a Velenice. Dále v: Tamtéž, s. 115

³⁵ Tamtéž, s. 115.

³⁶ Tamtéž, s. 119.

³⁷ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. s. 7–8.

S nabývajícím počtem českého obyvatelstva došlo k částečnému obnovení politických stran, konkrétně KSČ, sociální demokraté a strana národně socialistická. Tyto strany stran měly své zástupce i v ONV, aby mohly počít s prosazováním svých zájmů. Pro větší detailnost v řešení některých důležitých problémů byly ONV koncem května rozděleny do referátů, které našly své zástupce v předešlém složení ONV. Referáty byly rozděleny na referát vnitřní bezpečnosti, sociální péče, zdravotnictví zemědělství a veterinářství, obchodu a živností. Pro realizaci vyhnání Němců byl nově zřízen také referát osidlovací a pro „odsun“ Němců.³⁸ V průběhu let 1947–1948 docházelo k častým změnám předsednictva a největší změny nastaly pro národní výbory až s ústavou 9. května 1948.³⁹

Větší aspekty vnímání tohoto, jak vypadala situace bezprostředně po květnu 1945 v ohledu správy, poskytují různé stížnosti na postupy ONV či MNV. Jako příklad nám zde může sloužit stížnost starousedlíka, který byl v roce 1938 vyhnán ze svého obydlí z Nového Boru na Českolipsku, kde pracoval jako sklář, do Poděbrad. Ten ve svém dopise směřovaný zemskému národnímu výboru v Praze, ve kterém uvádí, co mu sdělili zástupci Národního výboru z jeho rodného kraje, píše: „*zástupci se vyjádřili, že kdyby se tam některé osoby, které se svého času vystěhovaly, opětně vrátily že by jim nebyla zajištěna osobní svoboda a bezpečnost*“. Dále také uvádí svoji nespokojenost s celkovým složením vedení: „*Velká většina z nich se oženila s Němkami a nemají snad ani Československé občanství, poněvadž neoptovali pro dřívější Republiku Československou.*“⁴⁰

³⁸ Tamtéž, s. 8.

³⁹ Tamtéž, s. 9.

⁴⁰ Memorandum Svazu českých výrobců a vývozců dutého skla v Poděbradech pro ZNV v Praze, *stížnosti na postupy MNV v Novém Boru u České Lípy vůči osobám české národnosti vysídleným z pohraničí v roce 1938 a usilujícím nyní o návrat*, Poděbrady, 1. června 1945.

1.1.3. Soudní správa

V oblasti soudní správy došlo po roce 1945 taktéž k návratu prvorepublikového systému, který byl v mnoha ohledech inspirován rakouským systémem. Hlavní inspirací bylo uzákonění Nejvyššího správního soudu (č.3/ 1918 Sb.), jehož členové byli na návrh vlády voleni prezidentem republiky. K samotným rozhodnutím docházelo v senátech, které se skládaly ze čtyř radů a předsedy. V poválečném období byly tyto orgány častou překážkou v řešení dobových problémů a spíše vedly ke svému zániku.⁴¹

Problémy, které si v novém státě vyžadovaly své řešení v ohledu k dobovým událost, byly jako mnoho dalších aspektů řešeny v Košickém vládním programu, který byl uveden v platnost 5. dubna 1945. V návaznosti na Národní výbory, byly tak uvedeny v činnost například mimořádné lidové soudy, o kterých bylo rozhodnuto prezidentem v exilu a jeho vládou.⁴² Mimořádné lidové soudy mohly trestat zločince, kteří jsou v tomto dekretu důkladně popsáni, a kteří jsou viníky či spolupachateli daných činů. Skládal se z pětičlenné komise, z čehož jeden je předsedou, a ze čtyř soudců z lidu. Byly zřízeny v sídlech krajských soudů a jejich vykonavatelé byly jmenováni MNV. Nutné pro fungování těchto soudů bylo také pověření veřejného žalobce, kterého jmenovala vláda či ministr spravedlnosti.⁴³ K prvním zásahům docházel v reakci na „*odplatu a revoluční spravedlivost*“, kdy se mělo zúčtovat s válečnými zločinci nekompromisně a rychle, což právě takové soudy zajišťovaly.⁴⁴

⁴¹Jako příklad může sloužit Nejvyšší správní soud, jehož funkce byla ukončena v roce 1953, kdy však již roky prakticky neplnil svou funkci.

SCHELLE, Karel. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-203-5. s. 181–183.

⁴² Zajímavými body tohoto dekretu jsou například: „*Těhotné ženy nebudtíž poháněny před mimořádný lidový soud, dokud tento jejich stav trvá*“⁴² či „*Celé řízení proti jednotlivému obžalovanému koná se, pokud možno, bez přerušování, od počátku až do konce před mimořádným lidovým soudem. Řízení proti jednotlivému obžalovanému nesmí trvat déle než tři dny.*“

Dále k tomu: Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, 1945. Hlava II.

⁴³ Zajímavými body tohoto dekretu jsou například: „*Těhotné ženy nebudtíž poháněny před mimořádný lidový soud, dokud tento jejich stav trvá*“ či „*Celé řízení proti jednotlivému obžalovanému koná se, pokud možno, bez přerušování, od počátku až do konce před mimořádným lidovým soudem. Řízení proti jednotlivému obžalovanému nesmí trvat déle než tři dny.*“

Dále k tomu: Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, 1945. Hlava II.

⁴⁴ K takovým soudům docházelo ihned po osvobození poté, co byli takto provinilé osoby zachyceny. Soudy se v prvním měsíci týkaly zločinů „*proti státu, proti osobám a proti majetku*“. Nepovedlo se však uchytit v exilu stanovené normy, a tak došlo v červnu k několika změnám, které vedly k zavedení trestů zapadajících pod retribuční soudy i v ohledu udavačství.

Dále k tomu: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-2. s. 146–147.

Pro řešení závažnějších případů byl k tomuto systému přidán i Národní soud. Závažnými případy jsou v tomto kontextu myšleny převážně ty, které se týkaly „známých a zvlášť odpovědných provinilců“.⁴⁵ Všichni představitelé Národního soudu museli být soudci z povolání (přednosta, předsedové, předsednicí senátu) s tím, že byly dle zákona jmenovány prezidentem republiky.⁴⁶ Systém soudní správy se tedy v poválečném období skládal z: nejvyššího soudu, zemských soudů, krajských soudů a okresních soudů.⁴⁷ K revizi trestních řízení v systému zahrnující retribuční soudy došlo v dubnu 1948, kdy dostaly MNV a ONV za úkol nahlásit veškeré případy.⁴⁸

Soudní správa okresu Česká Lípa byla upravena poměrně pozdě, v ohledu ostatních složek správních orgánů, a to až 13. září 1945.⁴⁹ Stejně tak, jako tomu bylo v ohledu právní správy, oficiálně měla forma soudnictví navázat na stav před 1. říjnem 1938, avšak realita byla i zde z různých příčin odlišná, oproti předválečnému soudnictví *První republiky*.⁵⁰ Ihned po založení ONV bylo v okrese vyhlášeno *stanné právo*⁵¹, které pro okres znamenalo vyhlášky týkající se odevzdání zbraní všech občanů, kromě příslušníků československé stráže.⁵²

Krajský soud se nacházel přímo v České Lípě a do jeho obvodu spadal okresní soud ve Cvikově, Novém Boru, Varnsdorfu a Rumburku.⁵³ Obnovený okres se skládal ze tří soudních okresů (Česká Lípa, Mimoň, Nový Bor) a celkem jej tvořilo 96 obcí.⁵⁴ Okresní soud ve Varnsdorfu po válce získal pravomoci od okresního soudu v České Kamenici (dnes v Ústeckém kraji). V průběhu let 1947–1948 docházelo k častým změnám předsednictva a největší změny nastaly pro ONV a MNV až s ústavou 9. května 1948.⁵⁵

⁴⁵ NA, KSČ-ÚV-KG *Košický vládní program*. a.j. 1532, kart. 172 Moskva: 1945, březen. s. 11.

⁴⁶ Dekret presidenta republiky č. 17/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, 1945. §6, (2).

⁴⁷ SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998., s. 113.

⁴⁸ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (oběžník č.j. 193/48–předs.)* Inv.č. 331, reg. zn. III–1; Karton 240. 1.4. 1945.

⁴⁹ Dekretem presidenta republiky (č. 79/1945 Sb.). Dále v: Vyhlášení stanného práva, Sbírký vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Nové dějiny, nezpracovaná sbírka.

⁵⁰ SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998., s. 120.

⁵¹ Je vyhlášen pouze mimořádných situacích a má dočasné trvání. Umožňuje rychlé řešení trestněprávních záležitostí.

Více k tomu: LEPŠÍK, Josef. *Stanné právo, jeho vznik a vývoj*. V Praze: Nákladem Knihovny Sborníku věd právních a státních, 1945.

⁵² Vyhlášení stanného práva, Sbírký vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Nové dějiny, nezpracovaná sbírka.

⁵³ SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998., s. 120

⁵⁴ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. S. 1

⁵⁵ Tamtéž, S. 9

1.2. Události prvních poválečných měsíců

Se zvěstmi o blížící se kapitulaci *nacistického Německa*⁵⁶ přišel silný podnět k odhodlání československého lidu postavit se okupantům. Po celém území docházelo k různým povstáním a docházelo k prvním krokům získání svobody nejen pro české země. V průběhu tohoto roku docházelo k mnohým druhům násilí, skrze takzvané „excesy“ a „odsun“ Němců. Situace bude vylíčená skrze tyto události s návazností na poválečný vývoj. V této podkapitole bude nahlíženo především na osvobození území, roli osvoboditelů v dané oblasti a celkově na zmíněné události, které často vykazují stopy násilných činů.⁵⁷ Kapitola je doplněna také o další důsledky Košického vládního programu, jako bylo mimo jiné například zřízení táborů ke shromažďování občanů, kteří spadali do kategorií stanovených v tomto dokumentu.⁵⁸

Pro utváření reality občanů žijících v Československu po roce 1945 a vývoje období po druhé světové válce celkově, však sehrálo velkou roli jednání, ke kterým docházelo již v jejím průběhu, od důsledků spojených s podepsáním *Mnichovské dohody*⁵⁹.

Jednání se zahraničními politiky ze spojeneckých zemí, proběhlo v tomto období několik na různých lokacích. Nejzásadnější rozhodnutí byla stanovena v Moskvě na konci roku 1943, kde nad problematikou poválečného Československa v několika dnech debatovala strana exilové československé vlády a představitelé Sovětského svazu. Tudíž se jednalo o Edvarda Beneše, ze své pozice prezidenta exilové vlády Československa, a československého velvyslance v Moskvě Zdeňka Fierlienga, kteří jednali s Josifem Stalinem a jeho ministrem zahraničí Vjačeslavem Molotovem. Výsledky těchto několika setkání jsou zásadní hlavně v otázce předložení plánů na vyhnání Němců z Československa, které v průběhu těchto jednání předložil E. Beneš.⁶⁰

⁵⁶ Nacistické Německo neboli Třetí říše je obdobím německé historie, které se datuje mezi léta 1933–1945.

Více k tomu: BRACHER, Karl Dietrich. *Deutschland 1933 - 1945: neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992. ISBN 3-89331-143-2.

⁵⁷ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. S. 34.

⁵⁸ Více k tomu: NA, KSČ-ÚV-KG *Košický vládní program*. a.j. 1532, kart. 172 Moskva: 1945, březen.

⁵⁹ Dohoda z 29. září 1938 mezi Německem, Itálií, Francií a Velkou Británií, která vedla k připojení československého pohraničí k Německu.

Více k tomu: CROWHURST, Patrick. *Hitler and Czechoslovakia in WWII: domination and retaliation*. Paperback edition. London: Bloomsbury Academic, 2020. ISBN 978-1-350-16009-5.

⁶⁰ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. S. 34.

První myšlenky na řešení problému soužití s Němci, které bylo vedeno podobným směrem, přišlo spolu se vznikem *Protektorátu Čechy a Morava*⁶¹ v roce 1939.⁶² Od roku 1941 se otázka německé menšiny objevovala čím dál tím víc v zahraničních i domácích odbojových skupinách, které se stavěly na stranu radikálů. Na takové radikální způsoby řešení problému reagovaly debaty mezi Edvardem Benešem a politiky, kteří ho v londýnské exilové vládě obklopovali. Tyto debaty měly vést k nalezení možných alternativ, které by mohly být realizovatelné. Snaha takových řešení měla spočívat předně v různých kombinací požadavků, které reagovaly na aktuální situaci na domácí půdě i na válečných frontách. Po několika veřejných výstupech, které tyto kompromisy představovaly, bylo řešení německé otázky označeno za nutné pro fungování Československa po skončení války, a to nejen Čechoslováky. V obecné podobě byl návrh v polovině roku 1943 předběžně odsouhlasen představiteli Velké Británie, americkým prezidentem F.D. Rooseveltem a také Sovětským svazem.⁶³

Tyto plány byly o pár měsíců později téhož roku předloženy právě v Moskvě. V těchto plánech se počítalo s „odsunem“ přibližně dvou milionu Němců a s ponecháním zbylých 800 000 v republice. Tato skupina, která nebyla do plánu „odsunu“ začleněná, měla posléze nabýt plných práv a měla být pomalu asimilována do zbylé populace. Nelze se bavit o přesných číslech, jelikož byla často měněna v tom smyslu, že počty „odsunutých“ měly vzestupnou tendenci, zatímco počet Němců, kterým bude povoleno na území zůstat, klesal.⁶⁴

V čele rozhodování o tom, kdo smí v zemi zůstat a kdo bude naopak součástí plánů na vyhnání, měla stát československá vláda. Jednalo se také o zrušení výuky a úřední činnosti v němčině, která měla nově probíhat dle zákona v češtině, slovenštině nebo ukrajinštině. Požadovalo se také, aby v každé obci bylo nejméně 67 % slovanského obyvatelstva.⁶⁵ Tento návrh byl schválen, spolu s podepsáním *smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci*. Tato smlouva byla pokračováním a utvrzením dohody z roku 1935, která byla uzavřena v Praze v případě německého útoku.⁶⁶ Výsledky této dohody týkající se realizace

⁶¹ Období okupace Československa, která trvala od 16. 3. 1939 do 8.–9. 1945.

Více k tomu: GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.

⁶² KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*. Panorama dějin. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-32-1. S. 7–8

⁶³ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. s. 32–33.

⁶⁴ KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*. Panorama dějin. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-32-1. s. 7–8.

⁶⁵ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. s. 33.

⁶⁶ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. Díl: (1915–1945)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1027-. s. 436–437.

„odsunu“ působily především představitelům Velké Británie a Spojených států obavy z toho, že celý proces bude realizován v příliš krátkém časovém období, a to přímo po skončení války tak, aby byla celá situace vyřešena v co nejkratším časovém úseku. Představitelé obou zemí tak vyžadovali, aby došlo k dalším detailnějším jednáním a zároveň, aby bylo vyhnání provedeno nenásilně za poskytnutí humanitárních podmínek.⁶⁷ Rok 1944 se nesl na vlnách směřujících spíše k radikalismu ve všech možných ohledech. Před Jaltskou konferencí, která se konala v únoru 1945, bylo rozhodnuto, že počty Němců, kteří měli být do transferu zahrnuti, se budou odvíjet od mnohých aspektů.⁶⁸ Konečná verze toho, jak měla být německá otázka vyřešena, bylo rámcově nastíněno opět v Košickém vládním programu, ve kterém je této otázce věnována osmá kapitola. Jsou zde zmiňovány především body, které se týkají toho, kdo bude do transferu zahrnut, a zároveň jak bude naloženo s lidmi, kteří do něj nebudou spadat. Jednalo se tak spíše opět o obecné principy, které lze interpretovat a domýšlet různými směry.⁶⁹

Popisované události dopadaly na většinu území Československa, avšak pro tento výzkum je v tuto chvíli nutné podívat se zblízka na situaci na Českolipsku tak, abychom zdůraznili, jaká byla výsledná realita těchto dlouhá léta trvajících projednávání budoucích postojů v poválečné republice.

Skrze úvod k inventáři zkoumaných fondů lze nahlédnout na dobové názory na okres Česká Lípa a na faktory, které mohly mít na demografický vývoj dopad. Je zde totiž na několika stranách Česká Lípa a obce pod ní spadající, jako oblast, která „je a vždy byla okresem...“ sklářského (Nový Bor, Polevsko), textilního (Mimoň), strojírenského průmyslu (Česká Lípa, Horní Police...). Dalším benefitujícím faktorem mělo také být vlivné podnebí pro fungování zemědělství, které zde také vzkvétalo. Za první republiky, částečně i za války, se dá také hovořit o velmi oblíbeném rekreačním středisku, které ročně navštívili velké počty turistů.

Ačkoliv se nemusí zásadně jednat o faktory, které by mohly proces vysídlování a nového osídlování ovlivnit, mohla mít tato skutečnost zřejmě dopad na proměnu společnosti po válce a také na její celkové fungování v rámci zmiňovaných problematik. S oblíbeností kraje stoupala realizace požadavků obsažených v dohodě z roku 1943, která se ukazovala například v otevírání škol, ve kterých se vyučovalo pouze ve výše zmíněných slovanských jazycích. S koncem roku bylo napočítáno celkem 77 národních, měšťanských a odborných škol.

⁶⁷ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. s. 50–51.

⁶⁸ Tamtéž, s. 47.

⁶⁹ Tamtéž, s. 50–51.

V praxi lze také pozorovat požadavek na minimální počet 67 % slovanských obyvatel v okrese, k čemuž velmi slibně směřovala situace i zde. Již koncem července 1945 se uvádí, že v okrese žilo celkem 65 % takovýchto obyvatel.⁷⁰

Na Českolipsku byla situace těsně po válce ovlivněna armádami, které tento okres osvobodily, také samozřejmě „odsunem“, avšak bezprostředně před koncem války také pochodem smrti z koncentračních táborů či pochody armád se zajatci.⁷¹ Tyto pochody byly výsledkem směrnic o evakuaci a likvidaci koncentračních táborů, které byly vydány v roce 1944 s postupující frontou.⁷² V tomto ohledu se na území severních Čech soustřeďovaly na počátku května jednotky polního četnictva *behelfsmotorisierst* 88 (dále jen b.mot.) náležící k tankové jednotce *Grossdeutschland*. V čele působil kapitán Schäfer, který spolu s jednotkou jednal nemilosrdně vůči lidem odsouzeným k nuceným pracím, kteří byli součástí podobných zmiňovaných pochodů.⁷³

1.2.1. Osvobození českých zemí a snahy o zjednání bezpečí

Ke konci druhé světové války vedla dlouhá cesta propletená válečnými hrůzami, které se s ohledem na okupaci týkaly i území bývalého Československa. Až do jara 1944 byly však české země ušetřeny spojeneckých náletů, jelikož se fronta přibližovala k tomuto území. Terčem se staly především místa s větší koncentrací průmyslových výroben. V západních, východních i severních Čechách došlo před 9. květnem k bojovým střetům, kterým předcházely několikátýdenní boje ve východní části Slezska a Moravy. V polovině ledna byla zahájena sovětská ofenziva, která postupovala přes Dolní Slezsko až do Vídně, Bratislavy, Brna a do dalších velkých moravských měst (např. Hodonín). Součástí Sovětské armády byly také *Koněvovy* útvary, které osvobodily velké části severních Čech, jako jsou Teplice–Šanov, Dubí, Lovosice či Terezín.

Pod sovětským velením napomáhali osvobozování českých zemích také československé armádní útvary. Na osvobození severních Čech se kromě sovětské armády účastnily jednotky 2. polské armády, které zahájily boje 7. května vstupem do oblasti Šluknovského výběžku a Hřenska, které se nachází v bezprostřední vzdálenosti od dnešních Česko–německých hranic.

⁷⁰ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. s. 1.–3.

⁷¹ PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2. s. 424.

⁷² NESĚT, Jiří. *Pochody hladu a smrti: 1944-1945*. Ilustroval Jana MOTLOVÁ. Třeština: obec Třeština, 2018. ISBN 978-80-11-01867-2.

⁷³ ABS, *Vraždy osob v okolí České Lípy v roce 1945 – prošetření*. Signatura: A 11 i.j. 889. Dostupné z: <https://www.ebadatelna.cz/?id=f13181>.

Následujícího dne se po dobytí prvních obcí na Šluknovsku přesunuly do České Lípy, odkud postupovaly směrem k Mělníku.⁷⁴

Po tomto období plném euforie z nově nabitě svobody přišly první obavy o zachování svobody. V tomto ohledu se jednalo hlavně o opatření vedené ve směru zachování bezpečnosti Československa, které se stalo prioritou. Ve vnitrozemí byla situace o něco snazší a předním úkolem osvobozeneckých armád se stalo obsazení státního území a jeho dočasné střežení. V pohraničí se k tomu přidal ještě problém německého obyvatelstva, které se na toto území přistěhovalo ve velkém v roce 1938. Tak či tak byly na osvobozených územích usazeny příslušná vojska, která spolu s obnovenými četnickými a policejními složkami měly řešit situace, ke kterým v prvních poválečných měsících docházelo. Na pomoc jim k tomu měly sloužit také různé „revoluční“ útvary, které zde měly stejně jako vojska, působit jen dočasně.⁷⁵ Do této kategorie spadali partyzáni, bezpečnostní složky z řad českých a někdy i německých antifašistů, a nakonec i různé strážní skupiny přijíždějící z vnitrozemí, které dotvářely takzvané Revoluční gardy (dále jen RG), které byly utvořeny po pražském povstání. Všechny ostatní revoluční skupiny, často s improvizovaným vybavením se nevyznačovaly centralizovaným řízením. Většina se tak řídila po různu rozkazy místních, zemských a okresních národních výborů, či ministerstvem vnitra. Pro koordinaci rozkazů byla později vytvořena *Komise pro vnitřní národní bezpečnost*. I přes existenci této komise se stále objevovaly skupiny a jednaly samy za sebe nebo podle rozkazů z dané oblasti. Minimálně na území pohraničí tak docházelo k neukázněnosti a chaosu, který vedl ke konfliktům.⁷⁶

Aspektem, který souvisí s nárůstem počtu obranných složek, bylo následné zajištění potřeb těchto jednotek, které se na daných územích na čas usadily. Především vojákům, kteří obce osvobodili, bylo potřeba zajistit základní péči v ohledu ubytování a stravování, s čímž časem docházelo k častým komplikacím. Především ze strany rudoarmějců bylo vyvoláno mnoho konfliktů vycházejících předně z faktorů, jako byl nedostatek potravin a lůžek.⁷⁷ Pluky spadající pod RG měly taktéž problémy s obyvateli žijícími v dané oblasti, kam byly posláni, a to nejen s Němci, ale i s českými autoritami. Jejich rozhodování v určitých situacích, často přecházela ve zločiny. K nejzávažnějším činů patří ty, ke kterým docházelo v procesu vyhánění Němců z pohraničí a následném nakládání s jejich majetkem.⁷⁸ O tom, jak se chovali

⁷⁴ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2. s. 21–23.

⁷⁵ Tamtéž, s. 48.

⁷⁶ Tamtéž, s. 53–56.

⁷⁷ Tamtéž, s. 58–60.

⁷⁸ Tamtéž, s. 54.

příslušníci různých revolučních skupin v pohraničí vypovídá, v literatuře často zmiňovaná, příručka pro československé vojáky neboli takzvané *Desatero*. Najdeme zde mnoho kontroverzních bodů, které nabádají k jednotnému přístupu k německému obyvatelstvu. Jako příkladné mohou sloužit: „*Chovej se k Němcům jako vítěz... Nepřestaň nenávidět Němce...*“.⁷⁹

Okres Česká Lípa byl postupně osvobozován jak polskými jednotkami, tak i Rudou armádou, jejichž zásahy převažovaly. Po osvobození okresu Česká Lípa se zde usadily taktéž jednotky Rudé armády, několik polovojenských jednotek, partyzáni a revoluční gardy. Toto složení mělo v okrese spolu s Národními výbory, které byly jmenovány těsně po osvobození, za cíl udržení pořádku v okrese.⁸⁰ Pro zachycení dobové, spíše euforické atmosféry při procesu osvobozování využijí deníku z četnické stanice v Dubé, která byla osvobozena Rudou armádou. „*Byli jsme osvobozeni z jha fašismu a jest nutné vzpomenout všech obětí, které i z řad našeho Sboru byly utlačovateli žalářováni ve věznicích, koncentrákách a popravováni kteří s námi nemohli prožít tyto radosti z osvobození našeho národa.*“⁸¹

Lze zde najít také zmínky o snahách udržení pořádku společnými silami s Rudou armádou (RA): „*Revoluce projevila se i zde v pohraničí, obsazeném okupanty, ujali se Čechové v prvních revolučních dnech, za pomoci lidu z vnitra Čech, vedení ve spolupráci s RA. Aby zde zavládl pořádek, klid a bezpečnost byly v pohraničí zřízeny četnické oddíly.*“⁸²

Pro sever Čech, kde se nachází i zkoumaný okres, je taktéž stěžejní zmínit 28. pěší pluk⁸³, který byl vyslán na toto území ke konání prvních transferů Německého obyvatelstva. Jednalo se o další ze skupin, které v okrese působily násilně jeho obyvatelům a nepřispívalo již tak velmi chaotické situace, a to předně proto, že tento pluk byl známý pro své samostatné jednání a časté hádky s příslušníky daných obcí. Velení měl na starosti podplukovník František Vovsa, který tak představoval jedinou platnou autoritu. Vovsa působil jako velitel přibližně dva měsíce od jeho nasazení 10.6., kdy byl se svým plukem vyslán z Prahy. Za tuto krátkou dobu si na své

⁷⁹ VÚA-VHA, f. VO1, k. 2, situační zpráva velitelství 2. sboru ze dne 6.6.1945, rozkaz číslo 43. Dále v: STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. S. 63.

⁸⁰ VOJTÍŠKOVÁ, Marie a PANÁČEK, Jaroslav. *Česká Lípa*. Městský národní výbor, 1979. s. 125.

⁸¹ ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis z 9.7. 1945 o 5.5. 1945.

⁸² Tamtéž, zápis o 25.5. 1945.

⁸³ Pluk byl založen již v 17. století s tím, že součástí byli rekruti z celé monarchie. Za první republiky byl obnoven a sloužil k posílení branné moci až do roku 1938. Znovu obnoven po skončení druhé světové války. Dále například v: ŠEDIVÝ, Ivan (ed.). *"Pražské děti": 300 let od založení 28. pěšího pluku : [sborník příspěvků]*. Praha: Historický ústav Armády ČR, 1998.

konto připsal velkou spoustu brutálních excesů, které konal v pohraničí (Lovosice, Varnsdorf, Litoměřice, Ústí nad Labem, Děčín...).⁸⁴

1.2.2. “Divoký odsun”

Těsně před koncem války a osvobozením území Československa, se stále diskutovalo o provedení procesu vyhánění, ke kterému mělo dojít ihned po osvobození tohoto území. Po skončení války byla tato otázka bezprostředně rozhodnuta s tím, že byly příslušné orgány jmenovány vybranými představiteli. Právě se stanovením těchto úřadů zesílila pozice vlády, která měla moc ovlivňovat počátek a popřípadě i vývoj situace v osvobozených oblastech skrze delegáty, kteří byli na tato místa přesunuti. Projevy těchto osob měly mít následně vliv na dané obyvatele tak, aby k procesu vyhnání došlo dle předešlých dohod.⁸⁵

I přes zařízení těchto vlivů na regionální úrovni, celorepublikové vyhlášky, které by byly obecně platné pro veškeré obyvatelstvo na tomto území, dlouho dobu nevycházely. Spoléhalo se tak na lokální vlivy a projevy, které měli jednotliví představitelé vlády, jako byl například Klement Gottwald, který byl za války hlavním představitelem komunistického odboje.⁸⁶ Ve svém *Provolání vlády, všem věrným Čechům a Slovákům* dal jasně najevo směřovatnost tohoto období slovy: „*nová republika bude státem slovanským, republikou Čechů a Slováků*“. Touto větou a dalšími, které jsou ve zmíněném dokumentu obsaženy, údajně projektoval potřeby společnosti.⁸⁷ Tomuto projevu následovala slova E. Beneše, který vystoupil v Brně a poté v Praze. Reagoval na chování Německa se slovy: „*Tento národ přestal být v této válce už vůbec lidským...*“ a pokračoval s líčením následků takového chování. V květnu taktéž vystoupil Národně socialistický politik Prokop Drtina, či předseda vlády Z. Fierlinger, kteří také vymezovali své podobné postoje.⁸⁸

Kořeny plánování „odsunu“ sahají hluboko, avšak samotné politické a vojenské směrnice pro realizaci vznikaly až se začátkem června 1945. O samotném výsledku bylo již rozhodnuto. V tuto chvíli se řešily spíše technické aspekty, jako byly přechody přes různé

⁸⁴ STANĚK, Tomáš a VON ARBURG, Adrian. Organized Spontaneous "Transfers"? The Role of the Central State Organs in "Evacuating" the German Population, May to September 1945. Part 2: The Army Presents a Fait Accompli; the Government Legitimizes It for Foreign Consumption. In: *Soudobé dějiny*. 2006, s. 13-49. ISSN 12107050. Dostupné z: <https://doi.org/10.51134/sod.2006.001>, s. 24–25.

⁸⁵ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2., s. 77.

⁸⁶ Více k tomu: BRANDES, Detlef. *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*. München: R. Oldenbourg, 1969. nebo v: EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*. Praha: Mladá fronta, 2015. ISBN 978-80-204-3886-7.

⁸⁷ Tamtéž, s. 79.

⁸⁸ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. s. 58–59.

komunikace přes hranice a podobně. Například v oblasti České Lípy až po obec Králíky mělo vést čtrnáct takových komunikací pro přechod hranic. Legislativně byla tato rozhodnutí ukotvena 8. května, spolu s ustanovením osídlovacích referátů ONV, které měly poskytnout souběžný vývoj „odsunu“ a osídlování těchto míst novými obyvateli. Náznaky detailů toho, jak k transferům dojde, se veřejnost dozvěděla v tiskové zprávě z 12. června. O tři dny později byla schválena opatření v ohledu role armády a dalších správních orgánů a jejich pravomocí v tomto procesu. Spolupráce civilních orgánů a vojenských velitelství měla probíhat tak, že příslušný orgán vyřídí potřebný administrativní proces týkající se zajištění seznamů Němců a dalších, kterých se vyhnání týkalo, a vojáci budou mít na starosti samotnou evakuaci. K vysídlování byly stanoveny podmínky, které reagovaly na povolený počet zavazadel, množství potravin, peněz a postup vyhnání dle stanovených kategorií.⁸⁹

Důležitým momentem byl počátek registrací osob německé národnosti Národním výborem dle stanovených kategorií ministerstvem vnitra.⁹⁰ Registrovaní Němci měli následně povinnost nosit pásku s písmenem N a museli výborům odevzdat své radiopřijímače, psací stroje i bicykly. Ať už bylo následným krokem ponechání Němců v jejich obydlích nebo poslání do táborů, obě skupiny byly využity na práce, které měly vést k opravám válečných škod. Majetek těch, kteří byli na řadě s vysídlením z jejich obydlí, byl zkonfiskován a připadl tak národní správě. Jako první měli být „odsunuti“ Němci, kteří se do pohraničí přistěhovali po roce 1938, poté němečtí podnikatelé (průmyslníci, finančníci, velkoobchodníci), jako poslední pak zbylé německé obyvatelstvo, které nemělo způsob, jak dokázat svůj antifašistický postoj. O tom, zdali měli někteří jedinci minulost, která vykazovala antifašistickou aktivitu, ustanovoval potvrzení „antifašistický výbor“. Toto potvrzení mohlo vyhnání takovýchto osob úplně vyloučit, nebo alespoň posunout. Kromě antifašistů v zemi měli zůstat specialisté a kvalifikovaní dělníci. „Odsun“ do Německa, Maďarska a Rakouska byl oficiálně v takové podobě schválen v Moskvě v červnu v roce 1945 s tím, že se vyhnání nemá týkat osob, které se za války chovaly pasivně. Ve skutečnosti probíhalo vyhnání velmi necentralizovaně a každá oblast řešila německou otázku po svém. Ve většině převažovalo řešení, které obsahovalo všechny kategorie.⁹¹

⁸⁹ Tamtéž, s. 63–64.

⁹⁰ 1. okupanti, 2. provinilci, 3. bývalí veřejní zaměstnaní, 4. zemědělci, 5. majitelé podniků a živnostníci, 6. příslušníci svobodných povolání, 7. dělníci, 8. různí.
Dále v: SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (oběžník č. B-300/116-28/7-45)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 28.6. 1945.

⁹¹ Na Slovensku se situace s Maďarským obyvatelstvem vyvíjela podobně tak, že vyhnání se má týkat „všech protislovenských živloch“. Velký rozdíl však tkvěl v tom, že maďarské obyvatelstvo smělo odejít se svým majetkem.

Poté, co se vyřešila otázka komunikací a detaily spojené s prvními transfery, dostaly jednotlivé ONV na starosti sčítání a registrace „okupantů“ na jejich území, kterému následovaly první transfery. Těmito pokyny směřovanými i k ONV Česká Lípa bylo započato označování osob spadajících do zmiňovaných kategorií. O této skutečnosti vypovídá vyhláška ONV Česká Lípa z 14.6. 1945, která ustanovuje, že: „*všechny osoby německé národnosti starší šesti let, pokud se zdržují v politickém okrese českolipském, jsou bez rozdílu pohlaví povinny nositi jako označení národní příslušnosti na levém rukávě bílou pásku nejméně 6 cm širokou.*“ Uvádí se, že tento požadavek byl vyřízen o dva měsíce později.⁹²

Po dokončení těchto procesů začalo období „divokého odsunu“. Přesné datum není známo, ale očití svědci uvádí, že nejpozději k němu mělo dojít 9. června, tedy bezprostředně po příchodu RA a Čechů z vnitrozemí, kteří jej měli na starost.⁹³ Pro okres toto období představovalo necelý půlrok, během kterého bylo vyhnáno z Českolipska 50 tisíc „*uprchlíků z Německa a východních území, kteří zde našli dočasný azyl.*“ Místních Němců bylo vyhnáno kolem 40 tisíc, a to už ke konci roku 1945.⁹⁴ Oficiálně se postupovalo dle výnosu ministerstva vnitra, které uvádělo přesné pokyny k postupování s Němci a válečnými zajatci.⁹⁵ Existovala zde však skupina, která nedodržovala tyto stanovy a jednala spíše sama za sebe, a to již zmíněný 28. pěší pluk, který vydal samostatně několik vyhlášek oznamující počátek „odsunu“ 14. června. „Očista“ společnosti, kterou měl tento pluk na starosti, vedla k vyhnání přibližně 18 500 Němců v celém okrese, který byl po jejich nařízené cestě první na řadě. Nevyhnuli se ani Dubé, ve které mělo původně zůstat přes 50 % Němců na práci.⁹⁶ Na nediplomatické jednání této jednotky reagovali mnozí z armády, jako byl například velitel 13. divize, který reagoval na realizování druhé vlny „odsunu“ již 18.6. následovně:

Více v knize: BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. V českém jazyce vyd. 1. *Obzor (Prostor)*. Praha: Prostor, c2002. ISBN 80-7260-070-2. s. 334–336.

⁹² SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (vyhláška č. 1294)* Inv.č. 331, reg. zn. III–1; Karton 240. 28.6. 1945.

⁹³ VÚA–VHA, f. VO1, kart. 48.

Dále v: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2. S. 542

⁹⁴ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. s. 1.

⁹⁵ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (oběžník č. A1 – 4405–1945)* Inv.č. 331, reg. zn. III–1; Karton 240. 23.6. 1945.

⁹⁶ STANĚK, Tomáš a VON ARBURG, Adrian. Organized Spontaneous "Transfers"? The Role of the Central State Organs in "Evacuating" the German Population, May to September 1945. Part 2: The Army Presents a Fait Accompli; the Government Legitimizes It for Foreign Consumption. In: *Soudobé dějiny*. 2006, s. 13-49. ISSN 12107050. Dostupné z: <https://doi.org/10.51134/sod.2006.001>. s. 24.

„Mám dojem, že z takto improvizované a spěšně provedené akce mnoho dobré nevzejde, naopak může utrpět státní prestiž, nebude-li to provedeno dost důsledně a mohou vzniknout potíže při dalším stěhování Němců.“⁹⁷

Uvádí se, že se svým plukem za den dokázali shromáždit celkem 7 000 osob, které dokázali do deseti dnů vystěhovat. Poté, co byl F. Vovsa několikrát ohlášen za nepřístojné chování k Němcům, byl po dvou měsících odvolán a byla zkoumána hlášení o počtech vystěhovaných, jelikož sám Vovsa popíral dříve zaznamenaná čísla. Nově uváděl, že namísto celkového počtu vyhnaných 5 500 z České Lípy, se jednalo o 4 349.⁹⁸ Skrze jejich konání bylo nahlášeno několik domovních prohlídek, kterým často následovaly popravy, a to v mnoha případech bez nalezených ilegálních zbraní, kvůli kterým bylo pátrání vyhlášeno.⁹⁹

Zvláštním případem byly oblasti se zaměřeným průmyslem, který byl v předešlé kapitole zmíněn, ve které pracovaly především Němci, kteří byli v takových výrobnách nepostradatelní. Například v Kamenickém Šenově, kde je dodnes velmi rozvinutý sklářský průmysl. Zde tak nebyla ani zahájena fáze „divokého odsunu“ a pozdější transporty nebyly minimálně tak intenzivní jako jinde v okrese.¹⁰⁰ Speciálním případem pro tento okres je i zmiňovaný případ obce Dubá, ve které začal proces vysídlování až ke konci července.¹⁰¹

1.2.3. Zřízení sběrných středisek a táborů

Rozdělení skupin německých obyvatel do různých kategorií vedlo k tomu, že bylo třeba některé z nich nejprve nashromáždit na jedno místo, dokud nebude vyhnána předchozí skupina tak, aby byli všichni připraveni a celý proces se nemusel prodlužovat. Proces vyhánění byl naplánován tak, že část měla být vždy ponechána prozatím ve svých domovech, část byla odsouzena a odvezena do vězeňských zařízení. Pro zbylé případy těch, kteří na vyhnání čekali a měli již být zbaveni svého majetku, byly zřízeny internační tábory. Takové tábory a střediska začala vznikat již v květnu a rozrostla se prakticky do všech obcí či měst s větším počtem

⁹⁷ VÚA–VHA, f. VO1, kart. 48.

Dále v: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2. s. 543.

⁹⁸ Do tohoto počtu navíc nově zahrnul i počet osob z Mimoně, kterých bylo samo osobě ve starých záznamech 1900.

Tamtéž s. 542–543.

⁹⁹ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9. s. 245

¹⁰⁰ Kamenický Šenov byl až do roku 1948 součástí okresu Děčín, avšak k roku 1960 až do současnosti je pod správou České Lípy.

Dále v: SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Úvod k inventáři (Kamenický Šenov)*, s. 1,3.

¹⁰¹ Celkem bylo vyhnáno 1792 a zbylých 1770 zůstalo na práci.

Dále v: ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis z 9.7. 1945 o 27.7. 1945.

německých obyvatel. V pohraničí, kde nastala tato situace, bychom v prvním poválečném půlroce našli minimálně 2–3 velká internační střediska v každém okrese.¹⁰²

Označení míst, která měla ke shromažďování sloužit, vycházelo z dobového používání slova „tábor“ z období války. K tomuto pojmu se z válečného období dle daných funkcí táborů dochovaly i různorodé přívlasky, jako byly – shromažďovací, pracovní, koncentrační a podobně. I v poválečných letech, kdy plnily tábory svojí vyžadovanou funkci, se užívalo těchto přidavných jmen.¹⁰³ V září 1945 se na území Čech a Moravy nacházelo 308 táborových zařízení.

Z celkového počtu 133 táborů, které byly v Čechách podchyceny, se zde nacházelo necelých 50 % internačních táborů, které tak převažovaly nad všemi ostatními druhy. Sběrných středisek a táborů bylo napočítáno celkem třicet, zatímco koncentračních táborů patnáct. Častým úkazem byly i internační a pracovní tábory, kterých existovalo dvacet tři. Zbylá čísla odpovídají místům, která kombinovala sběrná střediska s internačními a pracovními tábory. (PaST, IaST, IaPT).¹⁰⁴

V táborech měli být umístěni jak zmínění němečtí civilisté, tak váleční zajatci, reemigranti a další osoby, které byly ať už oprávněně či nikoliv označeny za provinilé.¹⁰⁵ Hlavními zřizovateli byly správní komise národních výborů, a v některých oblastech dokonce i různé „revoluční“ uskupení, která měla tento orgán dočasně nahradit pro splnění požadovaného cíle. Tábory, které sloužily čistě ke shlukování válečných zajatců, pro které bylo potřeba zařídit ubytování a práci, byly pod vojenskou správou. Všechny tyto orgány měly na starosti celkové vedení, hospodaření s financemi v ohledu zásobování a v neposlední řadě hygienu a zdraví shromážděných osob.¹⁰⁶ Počet a složení strážních jednotek těchto táborů, které měly na starosti bezpečnost, se v průběhu prvních měsíců neustále rozšiřoval a obměňoval. Mezi vojáky bychom našli četnictvo přebrané z nově tvořeného SNB, které bylo výše rozebráno. K nim bylo časem přiřazeno i několik rudoarmějců. Nechyběli ani další příslušníci „revolučních“ skupin a různí dobrovolníci patřící k civilnímu obyvatelstvu.¹⁰⁷

Chvíli po zřízení prvních táborů, které se nacházely již v existujících prostorech, jako byly různé věznice, jejichž kapacita byla brzy naplněna a bylo tak zapotřebí hledat další místa.

¹⁰² STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. s. 66.

¹⁰³ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 10.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 52.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 10.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 27–28.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 30.

Dalšími v řadě byly prostory vzniklé za okupace, které měly podobný nebo stejný účel. Když i tyto prostory přestaly po květnu 1945 stačit pro potřeby poválečné vlády, počalo se s využíváním prostorů, které nebyly pro tyto účely stavěné, jako například fotbalové stadiony, školy, tovární haly, sály kin a podobně. Vždy záleželo na umístění a daných prostorech, které mohla tato místa nabídnout. Někde se jednalo o pouhé stodoly či venkovské dvory. Vše bylo v této době spíše improvizované a k největším změnám docházelo v ohledu funkce táborů dle toho, jaká skupina izolovaných obyvatel v něm převažovala. Jiné podmínky měli Němci, kteří měli nést zodpovědnost za válečné hrůzy, a jiné zase skupiny reemigrantů, které pouze hledaly dočasné ubytování.¹⁰⁸

Denní režim se opět lišil podle vedení a seskupení shromážděných lidí, ale existovaly určité normy, které byly prosazeny. Vstávání se lišilo podle ročního období, takže v létě bylo stanoveno na čtvrtou hodinu ranní, v zimě se vstávalo v pět. O víkendu se čas často posouval o další hodinu. Práce, ke které byli všichni rozděleni při ranním apelu, se pohybovala mezi deseti až čtrnácti hodinami s půlhodinovou pauzou na oběd. Večer byla po návratu z těchto pracovních povinností podána večeře. Po svolání a ověření počtu lidí v táboře následovala a večerka kolem osmé hodiny.¹⁰⁹ Pokud někdo z jakýchkoli důvodů podlehl, na místě byl lékař, který stanovil příčinu smrti, sepsal potřebné dokumenty a následně měl být zemřelý pohřbena nejblížejším hřbitově.¹¹⁰ Podmínky se v táborech v průběhu roku proměňovaly a zhoršovaly. Příděly potravin neodpovídaly normám, a s tím ani veškeré ostatní zákroky, ke kterým zde docházelo.¹¹¹

V České Lípě bylo k 13.8. 1945 zajištěno dozorcím velitelstvím celkem 2092 osob. Okres tak patřil k oblastem s nejvyšším počtem internovaných a zajištěných osob v Čechách.¹¹² Na začátku listopadu 1945 se v okrese soustředilo 3 560 osob, které měly být nadále izolovány. Němci tvořili převážnou většinu, tedy 3 486. Zajímavou součástí byla skupina 47 Estonců.¹¹³

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 27–29.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 31.

¹¹⁰ Nejnutnější výdaje za pohřeb, který měl být co nejjednodušší mělo zaplatit dané středisko z rozpočtového úvěru, pokud nebyl nalezen jiný splátce.

Dále v: SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (č.j. 14330/47.)* Inv.č. 331, reg. zn. III–1; Karton 240. 19.4.1947.

¹¹¹ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996., s. 120.

¹¹² Tamtéž, s. 47.

¹¹³ Tamtéž, s. 107.

Většina byla součástí jednotky 20. divize SS, kterou zajali 9. května při pokusu o přechod hranic na západ. Sedm z těchto estonských dobrovolníků bylo hned druhý den popraveno po uskutečnění lidového soudu.

Dále v: PADEVĚT, Jiří. *Krvavé finále. Vesmír*. 2015, roč. 94, č. 310.

Z důvodu velké koncentrace osob, které bylo třeba izolovat, byl v květnu 1945 zřízen koncentrační tábor Česká Lípa (dále jen KT), který shromažďoval celkem 915 osob, z toho 827 bylo německé národnosti.¹¹⁴ Zbylé počty doplnilo 66 Čechů a 22 osob jiných národností. Tábor byl pod dozorem 31 příslušníku z SNB, kteří byli patřičně vybaveni zbraněmi (dvacet pušek, čtyři kulometry, pět automatů a dvě pistole).¹¹⁵

V průběhu roku zde kromě KT vznikl také internační tábor a sběrné středisko z důvodu zvyšujícího se počtu vystěhovaných osob odsouzených k izolaci. Jen v tomto táboře se vyskytovalo 2563 takovýchto osob, opět s převažujícími počty Němců.¹¹⁶ Za nedlouho byl však internační tábor přeplněn a k tomu ještě zahmyzen. Část zadržených nedostala ani místo na spaní, ani přiděl slámy, a proto jim zbývalo spát jen na holé zemi. Bídne podmínky panovaly i v ohledu zastřešení tábora, které bylo nedostatečné, a tak do baráků snadno napršelo.¹¹⁷ Výkazy o úmrtí byly vedeny až od konce roku 1945 a prvních měsíců roku 1946. O tom, že před tím, než se se záznamy počalo, mohla být úmrtnost vysoká, vypovídají výpovědi o poměrech v různých táborech včetně KT Česká Lípa.¹¹⁸ Odhadem se uvádí, že v tomto táboře zemřelo v období mezi jeho založením a prosincem 1945 kolem 203–250 osob.¹¹⁹

V myslích pamětníků se uchytili i vzpomínky na různé formy mučení, které byly uplatňovány až do podzimu 1945.¹²⁰ Kromě účtů spojených s hospodařením táborů, se administrativně nevěnovala taková pozornost, a proto se k těmto činům nedochovaly prakticky žádné písemné spisy.¹²¹

Právě to je případ České Lípy, pro kterou v archivních spisech lze nalézt pouze několik málo účtů svědčících o koupi různých zdravotních pomůcek a o pravidelných nákupech potravin. K těmto složkám týkajících se hospodaření tábora se dochovalo několik seznamů osob z období 30.5.–30.6. 1945, které měly být do tábora zavedeny četnictvem a brzy je čekalo vyhnání za hranice. Ke každé takové osobě se nachází v poznámce povolání dané osoby a její

Existenci této divize lze potvrdit dle: BIRN, Ruth Bettina. Collaboration with Nazi Germany in Eastern Europe: the Case of the Estonian Security Police. Online. *Contemporary European history*. 2001, roč. 10, č. 2, s. 181–198. ISSN 0960-7773. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S0960777301002016>.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 5.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 56.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 108.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 121–

¹¹⁸ V blízkém okolí se nacházel tábor v Rabštejně u České Lípy, který spadal pod okres Děčín, ten uvádí 74 mrtvých.

Dále v: STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 73, 213.

¹¹⁹ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 125.

¹²⁰ Tamtéž, s. 80, 124.

¹²¹ Tamtéž, s. 41.

angažovanost. Nelze říci, že by se jednalo o osoby podobného postavení, či se stejným pozadím v ohledu členství v různých fašistických uskupeních a organizacích. Na seznamu najdeme osoby vykonávající povolání od obchodníků, úředníků, přes dělníky a rolníky. Jedná se o první a zřejmě jediný dochovaný rozkaz z velení KT Česká Lípa. Příloha obsahuje také pokyny týkající se jejich opuštění domovů a odvedení do tábora: „*Uvedení se mají shlukovati a přicházejí v úvahu k vyhoštění za hranice. Nejdéle zítra dopoledne jest vyjmenované osoby dodati do koncentračního tábora v České Lípě.*“ S sebou do tábora si mohli zajatci vzít potraviny na 12 dní a peníze.¹²²

Fungování tábora se ukázalo jako problémové, což vysledoval předseda ONV Česká Lípa J. Ajšman, který uvedl, že do tábora byla mylně „odsunuta“ spousta rodin ve smíšeném manželství, které nespádaly do státem stanovených kategorií. Zároveň sem byly vyhnány osoby, které se ani k německé národnosti nehlásily a nebyly ani shledány vinnými v ohledu kolaborace. Navrhnutým řešením situace mělo být přijetí odpovědnosti příslušným MNV.

1.3. Vývoj situace od roku 1946 do únorového převratu

Počátek roku 1946 je poznamenán několika závažnými úpravami v ohledu „odsunu“ a fungování táborů a středisek, které pomalu ale jistě směřovaly k zániku. Rok 1946 byl stále charakteristický pro časté změny v ohledu transferů a celkového vyhledávání uspořádanějších řešení problematiky, která vznikla s koncem války, zatímco rok 1947 s sebou nese závěrečné ukončení bezprostředního chaosu. Doprovázejícím jevem již od konce války, který nadále pokračoval, je nové osidlování pohraničí. S hledající stabilitou souvisí samozřejmě i rozvíjející se každodenní životy osob, které v českých zemích aktuálně pobývali. I přes postupné nalézání stability se ke všemu přidala ještě problematika vracejících se vyhnaných Němců i Čechů ze smíšených manželství do Československa, kteří vnímali případné uvěznění za ilegální přechod hranic jako lepší možnost než hledání nového místa v Německu a Rakousku.¹²³ To však nebyl jediný problém nabourávající bezpečnost českých zemí, jelikož v září 1947 se objevilo několik dalších, jako byl například přechod hranic z Polska válečnými zločinci známými pod jménem „*Banderovci*“.¹²⁴

¹²² Zlato, stříbro a další majetek museli odevzdat Národnímu výboru v Novém Boru u České Lípy.

ABS fond Krajská správa SNB, *Zoznam funkcionárů NSDAP dopravovaných do koncentračního tábora Česká Lípa*. B4 inv.j. 100. 1945.

¹²³ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 12.

¹²⁴ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (č.j. 29856/47.)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 8.9.1947.

1.3.1. "Organizovaný odsun"

S koncem roku 1945 bylo pro československou vládu nadále prioritní rychlé řešení „odsunu“. K poslednímu prosincovému dni byly dokonce vydány navazující směrnice, které určily, jaké orgány budou pokračovat v řešení budoucí situace v tomto ohledu a jaké budou jejich pravomoci v této otázce. K řešení otázky uspěchaných masových transferů se přidaly sovětské a americké okupační orgány, které bojovaly na území Německa s přeplněním svých zón uprchlíky a vysídlenci, protože s koncem roku Sověti přestali přijímat takové osoby, až na několik výjimek. Aby mohl „odsun“ pokračovat, bylo ze strany americké okupační správy poukázáno na několik požadavků, které byly schváleny československou vládou, avšak nebyly v praxi dodržovány. Objevily se tak snahy o zpomalení a zlepšení tohoto procesu v efektivitě směřující k lepším podmínkám pro vyháněné osoby. Nově by tak měli být tábory lépe vybaveny potravinami a měla být zlepšena i celková dokumentace i v ohledu zdravotního stavu těchto osob. Do táborů by měly být osoby připravené na „odsun“ vybavené více penězi a potravinovými lístky. Měla být také dodržována dříve odsouhlasená maximální lhůta dvou týdnů pobytu v táborech mezi transfery.¹²⁵ Samotné počty transferů byly taktéž sníženy, aby bylo usnadněno rozmístění vysídlených. Ještě do poloviny července 1946 dojíždělo denně dvanáct transportů. S požadavky Američanů se ze dvanácti transportů denně staly čtyři týdně.¹²⁶ Situaci internačních středisek a táborů ovlivnili nové výnosy ministerstva vnitra, které upravovali kategorie osob, kteří měli být vyhnáni.¹²⁷

Tato rozhodnutí znamenala značné zpomalení a často i dočasné pozastavení transferů z různých důvodů (mrazy, epidemie apod.). V okrese Česká Lípa byly transfery pozastaveny v květnu 1947, kdy byl ohlášen krizový nedostatek pracovních sil především v zemědělství. Toto nařízení mělo být provedeno tak, že Němci i s jejich rodinami budou dočasně posláni na takovéto potřebné práce a budou pracovat až do dalších transferů.¹²⁸ Důkazem této skutečnosti může být obec Dubá, kde byla „odsunuta“ polovina německého obyvatelstva, a která hlásila velké problémy s chybějícími pracovními silami, které musely být nakonec nahrazeny mnohými četníky. Došlo také k pozastavení vyhnání zbylých Němců. Tento problém

¹²⁵ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. S. 128–129

¹²⁶ Tamtéž, S. 149

¹²⁷ Tamtéž, S. 168

¹²⁸ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy 1947 (Čj. 18866/47-III-1/60)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 9.6. 1947

pokračoval i v následujícím roce.¹²⁹ Hromadné transporty byly přerušeny v průběhu zimy na sklonku roku 1946 a počátku 1947, jednotlivé skupiny byly nadále vysílány až dokonce roku.¹³⁰

Českolipsko hlásilo i přesto k 11. srpnu 1946 úspěšné dokončení „odsunu“ s posledním vypraveným transferem k tomuto dni. Taktéž se uvádí, že zbylé „odsuny“ byly pozastaveny, čímž jsou myšleny ty, které obsahovaly jména osob, které se díky nově upraveným kategoriím tomuto procesu vyhnuly.¹³¹ Evidence z počátku roku 1947 o organizovaném „odsunu“ uvádí, že do ruského pásma bylo vyhnáno celkem 13 330 osob skrze sedmnáct transportů (2572 dětí, 3867 mužů, 6891 žen), a do amerického pásma celkem 8190 osob (2024 dětí, 2249 mužů, 3917 žen). Poslední transport do ruského pásma je datován k 11.8. 1947, zatímco do amerického k 9.10.1947.¹³²

1.3.2. Fungování táborů a středisek až do jejich zániku

Změny konané v otázce počátku organizování „odsunu“, který byl do konce roku 1945 stále chaotický a často velmi brutální, vedly i ke změnám role a celkovému fungování táborů. Tato skutečnost znamenala výraznou stabilizaci podmínek v táborech a sběrných střediscích. Došlo například k doobjednání příkrývek, slámy a bylo zajištěno oblečení, které nahradilo to rozpadající, se kterým do tábora tyto osoby přišly. Nelze obecně říci, že by byla situace zlepšena na všech místech, avšak pamětníci často uvádějí jaro 1946 jako období znamenající počátek změn k lepšímu. Situace s přeplněním na mnoha místech však vyřešena nebyla a stále se objevovaly nové problémy, jako bylo například nedostatečné palivo pro vytopení ubikací přes zimu.¹³³ Takové podmínky vedly k největšímu zhoršení v ohledu epidemií v táborech, kde se hromadilo větší množství lidí, kteří se kvůli nedostatečné hygieně nakazili nemocemi, jako byla například úplavice, a tábor či středisko muselo poté být uzavřeno do karantény. Tato skutečnost vedla v některých místech k tomu, že počet transportů klesl někdy i na jeden za měsíc.¹³⁴

Jelikož došlo na začátku roku 1946 také ke změnám v otázce kategorií osob, kterých se neměl týkat „odsun“, jako byli různí specialisté, či osoby smíšených manželství, jejichž většina se nacházela v internačních střediscích, měla být tato místa zavřena a dané osoby se měly

¹²⁹ ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis o žních 1946.

¹³⁰ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 168.

¹³¹ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*. s. 1.

¹³² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy 1947 (Němci odsunutí – evidence 46/47)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 1.2.1947.

¹³³ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996. s. 143.

¹³⁴ Tamtéž, s. 168.

navrátit do svých domovů. K likvidaci těchto středisek docházelo postupně od září 1946 až do konce roku.¹³⁵ K prosinci tohoto roku se neuvádí jen pokles internačních a sběrných středisek, ale táborů celkově. Počet veškerých takových zařízení v českých zemích klesl na padesát pět z čísel, které ještě rok předtím přesahovala sto.¹³⁶ S omezením transportů na konci roku 1946 se objevily problémy spojené s financováním táborů. Omezený rozpočet a stále velké počty osob v táborech zkomplikoval příchod Němců, kteří se vraceli z oblastí kam byli vyhnáni, a kteří byli pod odchylením převezeni zpět do táborů.¹³⁷ Prvního ledna 1948 přidaly tato zařízení pod správu ministerstva zdravotnictví, což vedlo přinejmenším k lepší evidenci v místech, které byly nadále aktivní. Zařízení pro shromažďování Němců fungovala i po únorovém převratu ve velmi omezeném počtu.¹³⁸

Kvůli chybějícím dokumentům nelze určit přesné datum likvidace táborů na Českolipsku. Jedinými nalezenými dokumenty, které by mohly o takové skutečnosti vypovídat jsou dopisy velitele stanice SNB v tomto okrese a kanceláře ministra vnitra z května roku 1947, kdy se ministerstvo dohledávalo seznamů táborů z období především skrze okupaci, okrajově však i po válce. Vrchní strážný totiž uvádí, že: „*ve zdejších dohledacím obvodech není ani nebyl žádný koncentrační tábor nebo jiné nucené shromaždiště.*“ Tento spor pokračoval až do počátku roku 1948, kdy byl tento spor vyvozen za negativní. Z toho lze vyvodit, že tábor a střediska zanikla pravděpodobně již do konce roku 1947.¹³⁹

¹³⁵ Tamtéž, s. 150–152.

¹³⁶ Tamtéž, s. 158.

¹³⁷ Tamtéž, s. 173.

¹³⁸ Tamtéž, s. 181.

¹³⁹ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (13763/47/Bezp.)* Inv.č. 331, reg. zn. III–1; Karton 240. 3.5.1947.

2. Násilné akty a jejich vyšetřování

Samotné násilné excesy se počaly objevovat v posledních dnech končící druhé světové války. Především se jednalo o akty ustupujících německých obranných složek, na které navázal zcela jiný typ násilí. V podobě transportů v rámci hromadného „odsunu“ lze hovořit o mnohých činech násilí, které nebyly v rámci archivního bádání nalezeny. Především část této práce proto obsahuje popis veškerých zásadních událostí, zařízení a osob, které souvisely s násilnými akty obecně, avšak jen minimálním využitím nových nalezených informací, či detailního popisu situace ve vybraném okrese.

Cílem této části, je rozebrat již samotné nalezené případy, které vychází z této více teoretické předešlé části. V rámci vyšetřování bude zohledněna znalost institucí a orgánů, které měly tyto případy na starosti, v rámci celého systému rozebraného v první části. Zároveň byly vylíčeny detailně procesy vysídlení, retribuice, fungování táborů a sběrných středisek, a vliv přítomnosti vojáků RA a revolučních útvarů. Na ně bude navázáno skrze nalezené případy, které buď přímo souvisely s těmito jevy, nebo se dají označit jako jejich důsledky. První část je důležitá také pro pochopení stavu poválečného Československa, postavení jejich obyvatel a cílů, které chtěla společnost obnoveného státu dosáhnout.

Teoretik Charles Tilly, jehož *politiku kolektivního násilí* předně využijeme v podkapitole věnované tomuto jevu, rozlišuje zároveň výzkum násilí do tří táborů, které se od sebe liší pohledem na pozorování nahlíží různých aspektů. Jeden sleduje primárně roli idejí aktérů, druhý jejich chování a třetí vzájemné vztahy. Tato teorie je zásadní právě pro sledování toho, jak pohlížíme na dané okolnosti, které hrají důležitou roli v lidském konání, které v tomto ohledu vede k násilnému aktu.¹⁴⁰ Pro tento výzkum bude předním cílem následovat teorii stavějící do popředí chování aktérů, do určité míry zároveň také vztahy mezi aktéry a oběťmi násilí. Skrze zkoumané fondy u jednotlivých případů nahlédneme na motivy aktérů, také na závažnost případů, popíšeme průběh vyšetřování a zmíníme důsledky daného násilného aktu, a to vše za pomoci vylíčeného postavení Němců a kolaborantů v Československu.

Využito nebude jen vlastních primárních nalezených zdrojů, ale zároveň některé kategorie doplní případy z Českolipska obsažené v akademických pracích, především případy ze sborníku *Bezděz*, který je vydáván pod místním vlastivědným muzeem, ale také akademickými pracemi obsahující výzkum tohoto okresu. Tato skutečnost bude provedena za cílem demonstrace některých podkategorií násilí, které budou rozebrány. Důvod pro jejich využití

¹⁴⁰ TILLY, Charles. *Politika kolektivního násilí. Studie (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-60-1. s. 14.

tkví také v tom, že některé typy násilí byly sice v okrese časté, ale chybí k nim příslušná dokumentace. Takovéto akademické práce často představují jediný dochovaný zdroj k problematice násilných případů.

2.1. Definice a vymezení násilí

Násilí je společenským jevem, který je dodnes součástí našich každodenních životů. Vždy se totiž může stát odpovědí na to, jak reagovat na různé společenské situace. Jedná se tak o jev, který je a byl obsažen v několika teoretických pracích známých filosofů, psychologů, antropologů, či politologů. Norbert Elias vnímá potlačení pudů, které nás svádí k bezprostřednímu konání násilí, za jev spojený s vývojem civilizace. Hannah Arendt spojuje tento pojem s mocí. Pokud tak jedinec či skupina přijde o moc, objevují se ve společnosti násilné činy.¹⁴¹ Zároveň také zastává názor, že násilí je velkou součástí historie lidských vztahů, která nebyla v její době dostatečně detailně rozebíraná. Důvod pro tuto skutečnost vnímá předně skrze fakt samozřejmosti násilí, které tu vždy bylo a nebylo tak v očích teoretiků nutné problematiku násilí prozkoumávat do hloubky.¹⁴²

Násilí lze rozdělit dle klasických teorií na *psychické* a *fyzické* s tím, že ho lze dále rozlišit dle určité formy a motivace pachatele či pachatelů. Co se týče aspektu motivaci tak je nutné zmínit, že jí předchází určitá frustrace představující například neuspokojení potřeb člověka, které jsou v různých teoriích rozebírány. Pro celou otázku násilí je potřebné osvětlit také pojmy jako je agrese, která vede k negativním výsledkům s úmyslem někomu způsobit újmu. Agresivita jako taková je vnímána v různých teoriích jako predispozice člověka s tím, že s jejím vyvoláním souvisí velká spousta jiných faktorů, jako je sociální prostředí či situační faktory.¹⁴³

Rozšířeným pojmem důležitým pro vznik fyzického násilí jsou takzvané „*antagonické vztahy*“. Ty sehrávají důležitou roli v situacích s postupným budováním napětí mezi *organizovanou skupinou*, kde napětí může mezi antagonisty, představující dvě oponující si skupiny, k panice a následně k samotným aktům násilí. Tento proces může trvat hodiny, dny, kdy se objevuje jev *předsunuté paniky*, která je vyvolána zjevnou slabostí jedné z antagonistických skupin. Tato slabost je způsobena nějakou náhlou situací, která vede ke ztrátě sebeovládání „silnější“ skupiny spojené se zvýšeným adrenalinem. Tyto emoce

¹⁴¹ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9. s. 12.

¹⁴² ARENDT, Hannah. 96. On Violence. Online. In: BLAUG, Ricardo a SCHWARZMANTEL, John (ed.). *Democracy*. Columbia University Press, 2016, s. 566-574. ISBN 9780231539500. Dostupné z: <https://doi.org/10.7312/blau17412-117>. [cit. 2024-06-19].

¹⁴³ VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008.

mohou být „nakažlivé“ pro zbylou společnost, která se nemusí nacházet bezprostředně na stejném místě, kde k samotné události došlo, a může mít tak řetězový efekt s dlouhým trváním. V násilném konfliktu je velmi důležitý aspekt dominance vnímané skrze sdílené emoce. *Emoční nadvláda* může být často i předvojem pro *fyzickou nadvládu*.¹⁴⁴

Charles Tilly vnímá dle definice dva hlavní typy násilí, které rozděluje podle počtu aktérů na kolektivní násilí, který se sám zabývá, a na individuální agresi. Těchto dvou kategorií se budeme držet i v našem rámci případových studií.¹⁴⁵

2.2. Kolektivní násilí

Kolektivní násilí má mnoho podob, ale vždy je spojeno stejnou charakteristikou toho, že je tento typ násilí konán více jak jednou osobou. Charles Tilly tento jev rozlišuje do sedmi kategorií, z nichž pro tento výzkum využijeme následující: *Oportunismus*, *Koordinovaná destrukce*, *Násilné rituály*. *Oportunismus* se projevuje, když je v nějaké specifické situaci ztracen dohled na určité skupiny či jednotlivce, které se tak vědomě vyhýbají represí. Tyto osoby tak páchají různé akty násilí, nejčastěji se jedná o výtržnosti, či zabíjení ze msty. *Koordinovaná destrukce* představuje činnost nějaké skupiny či organizace, které využívají donucovacích prostředků k dosažení poškozování osob a zneužití jejich věcí. V ohledu *násilných rituálů* lze hovořit o aktech konaných poměrně koordinovanou skupinou, která se snaží o jednotné zahanbení jiné skupiny lidí. Zahanbování probíhá skrze menší projevy soupeření, ale může přejít až k veřejným popravám. Ať už menší či větší projevy pokusů zahanbit nějakou skupinu ve společnosti, vždy mají za cíl členy této skupiny zároveň vyloučit ze společnosti.¹⁴⁶

Tato teorie nabízí rozpoznání hlavních aktérů takovýchto násilných činů a umožňuje jejich zasazení do širšího kontextu, předně v rámci politického režimu. Zároveň zprostředkovává pohled do hloubky na nerovnosti ve společnosti, které násilí umožňují a prohlubují ve směru ke zmíněným procesům vyloučení, utlačování a podobně.¹⁴⁷

Zkoumané období Československa je typické právě pro takovéto jevy spojené s prvními týdny, někdy i měsíci, kdy docházelo k násilným činům, jako bylo lynčování, týrání

¹⁴⁴ COLLINS, Randall. Theorizing the time-dynamics of violence. Online. *Violence: An International Journal*. 2020, roč. 1, č. 1, s. 166-184. ISSN 2633-0024. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/2633002420907768>. [cit. 2024-06-02]. s. 166.

¹⁴⁵ TILLY, Charles. *Politika kolektivního násilí. Studie (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-60-1. s. 24.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 23–25.

¹⁴⁷ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9. s. 20.

a časté popravy na ulicích.¹⁴⁸ Právě v takovém ohledu bude toto téma řešeno a budou využity případy, které souvisí s těmito jevy. Navázáno na něj bude událostmi, které prvním poválečným dnům přecházely, jako byly pochody smrti nařízených Třetí Říše, a také událostmi následujících měsíců až do počátku roku 1948. Výklad případů kolektivního násilí bude rozdělen do dvou kategorií, pod které budou dané činy zařazeny dle vlastní interpretace vycházející z typologického rozlišení násilí dle Tillyho. Tyto dvě kategorie představují nejčastěji konané činy, které byly zároveň podloženy archivními nálezy.

2.2.1. Násilné rituály a koordinovaná destrukce

Dva z mnoha typů kolektivního násilí v teorii Ch. Tillyho, které jsme pro náš záměr vybrali, se týkají vlivných skupin s mocí využívat donucovacích prostředků ke svým cílům. *Koordinovaná destrukce a násilné rituály*, které jsme výše vysvětlili, vyžadují tedy existenci nějaké organizace či alespoň organizované skupiny, kterou by ve zkoumaném období mohl zastupovat například stát, ale i jiné skupiny nacházející se na území Čech v roce 1945–1946. Tyto případy souvisí jak s využívání fyzického násilí, tak i s psychickým, které je obsažena v mnoha aspektech využitých případů.

2.2.1.1. Pochody smrti

První případ, který je nutné uvést, se týká období, kdy skrze Českou Lípou procházely pochody se zajatci z různých pracovních a koncentračních táborů, které byly vedeny německými jednotkami, které byly zmíněny v první části, a to hlavně jednotkami polního četnictva b.mot.88. V roce 1965 se totiž otevřelo pátrání po jednom členovi, na kterého si vzpomněl očitý svědek jednoho z nejhorších násilných činů na Českolipsku, při kterém údajně zemřelo asi dvacet osob. K tomuto činu došlo v květnu 1945 nedaleko za městem Česká Lípa, kde byly téhož roku vykopány zákopy. Právě u těchto zákopů měli být odsouzení zajatci postřílení a zahrabáni. Poté, co bylo dokončeno pátrání po členovi skupiny pachatelů této masové vraždy, došlo k detailnějšímu doplnění celé situace. Údajný Stanislav Blaszczek, kvůli kterému bylo celé prošetření nařízeno, nebyl sice nikdy nalezen, ale bylo vyslechnuto několik starousedlíků žijících v této oblasti. Ti doplnili, že tudy opravdu procházely tyto jednotky německé armády, jejichž cílem bylo dostat se k Labi. Na počátku května tak přijely spolu s několika vagony plných zajatců z koncentračních a pracovních táborů. Některé vagony byly

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 21.

vyslány z města, ale tři vagóny byly několik týdnů ponechány. V těch se měli nacházet Židé, z nichž sedmnáct údajně zemřelo na hlad a byliproti převezení do lesa a zakopáni, možná u obce Sosnová. Případ nebyl nijak detailněji prošetřován z důvodu, že v této oblasti se nacházelo skladiště střeliva a zároveň byla tato místa výrazně zarostlá. Případ byl tak uzavřen se slovy: „*Přesto, že prověřování bylo prováděno u více osob, nebyly získány žádné poznatky o tom, že by došlo k hromadné vraždě v okolí České Lípy...K tomuto by bylo nutno zjistiti, nějaké další poznatky, dle kterých by bylo možno určití blíže místo provedené hromadné vraždy*“¹⁴⁹ K zakopání sedmnácti židovských zajatců, kteří pochodovali z koncentračního tábora Schwarzenheide¹⁵⁰ jsme již hovořili v první části. Toto prošetřování tedy lze spojit s tímto případem, jelikož byly později nalezeny i ostatky zemřelých.¹⁵¹ Další pochod vedl přes Dolní Libchavu, kde se nacházelo 2500 ruských zajatců, jejichž osud je však neznámý.¹⁵²

2.2.1.2. *Násilí konané československým státem*

Politika států hraje důležitou roli ve sledování různých historických událostí, nejen v ohledu rozvoje poválečných států. Politika prosazovaná státem může vést ke kladným i negativním důsledkům, jako je zneužití nabyté moci k prosazování strukturálního násilí. Tento druh násilí je důležitým aspektem pro dosažení omezení práv nebo minimálně zhoršení podmínek nějaké skupiny žijící v daném státě.¹⁵³

Co se týče role československého státu v ohledu využívání donucovacích prostředků k páchání násilí, bylo potřeba nejprve sledovat její cíl, kterým se po válce stalo „očistění“ společnosti výhradně od českých kolaborantů, ale také od převážné části Němců a Maďarů. K úspěšnému procesu vyhánění bylo tak zapotřebí různých donucovacích prostředků, které jsou právě pro tyto dva typy násilí charakteristické. Samotné případy obsahující tuto skutečnost byly nalezeny v archivních fondech pouze v omezeném množství, a tudíž byly zahrnuty do první části této práce.

Na Českolipsku sice probíhal proces vyhánění velmi násilně, o čemž nevypovídají tolik archivní fondy, tak jako různé příběhy sudetských Němců. Případ, který je pro toto období

¹⁴⁹ ABS, *Vraždy osob v okolí České Lípy v roce 1945 – prošetření*. Signatura: A 11 i.j. 889. Dostupné z: <https://www.ebadatelna.cz/?id=f13181>.

¹⁵⁰ PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2. s. 424.

¹⁵¹ Lze dohledat dle projektu Památníku Terezín, kde jsou veškeré podobné památníky zaznamenány: <https://zapomnicky.pamatnik-terezin.cz/index.php/tabory/tabory/188-ceska-lipa#ftn3>.

¹⁵² PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2. s. 424.

¹⁵³ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9. s. 19.

charakteristický, se týká Helgy Willms a její rodiny. Ve svých vzpomínkách popisuje pochod přes hranice a celkový postoj k Němcům po válce. Pochod, kterého byla součástí, probíhal bez přestávek celý den, a Němci, kteří v něm pochodovali, byli zároveň nuceni chodit mimo silnice. Procházeli tak většinou příkopy, ve kterých byli v noci nuceni přenocovat.¹⁵⁴

Doprovázejícím cílem „odsunu“ se stalo zároveň vyčlenění především Němců z nové společnosti, k čemuž bylo využito zahanbení těchto obyvatel různými způsoby. Dokumenty, na které se podíváme pod drobnohledem, tak obsahovaly mnohé výhrůžky, či vedly přímo k různým konfliktům. Z dostupných fondů ONV a MNV se lze dovědět převážně o životě německých obyvatel, kteří byli součástí kategorií povolanych do sběrných středisek až na přelomu roku 1945/1946, nebo vůbec nespádali do kategorií určených k transportům, a tudíž byly ponecháni na území Československa. Do každodenních životů těchto skupin obyvatel lze nahlédnout skrze mnohé výnosy, jelikož byly jejich životy doprovázeny různými příkazy a zákazy.

Této skutečnosti se budeme ve zkratce věnovat, jelikož se také mohlo jednat o jednu z cest „ventilování frustrace“ poválečné společnosti na těchto osobách.¹⁵⁵

Pro splnění pomyslného cíle zaručení ochrany občanům poválečného Československa mělo být uděláno maximum, pročež měly být všechny nevyhovující osoby pod drobnohledem. Ihned po skončení války byly zabaveny veškeré zbraně a *jiné vojenské výzbroje*. Pro dosažení přísné kontroly tohoto cíle docházelo k namátkovým prohlídkám nejen osob, které s sebou nesli zavazadla po ulici, ale i různých podniků (hotely, šatny) a dalších veřejných míst (nádraží, úschovny zavazadel). Mezi Němci byli zároveň nasazeni *spolehliví důvěrníci*, kteří hlásili veškerá podezření o plánování ilegálních aktivit.¹⁵⁶

O této skutečnosti vypovídají dochované spisy o domovních prohlídkách v obci Deštná¹⁵⁷, kam zamířil 28. pěší pluk dne 10. června 1945 za cílem dohledat ukryté zbraně v obydlích Němců. Prvním nálezem byla lovecká puška v bytě Františka Bürgermeisters¹⁵⁸, který byl přivolán z práce, krátce vyslechnut a následně zastřelen poručíkem pěchoty Čeňkem Zunou. Případ byl nahlášen na NV v Deštné, tělo bylo ihned pohřbeno a prohlídky pokračovaly

¹⁵⁴ HONS, Osvald; BLOBNER, Heinz; TILLE, Josef; ANDERT, Roland a LEHMANN, Josef. *Příběhy z válečných a poválečných Sudet: mimošší rodáci vzpomínají*. [Líbeznice]: Víkend, 2018. ISBN 978-80-7433-215-9. s. 121–123. In: MYŠKA, Jakub. *Konec 2. světové války a poválečný vývoj Českolipska na příkladu obce Okna*. Diplomová práce. Ústí nad Labem: UJEP Katedra historie, 2020. s.50.

¹⁵⁵ Tato myšlenka je inspirována funkcionalistickou teorií sociologa Lewise Cosera, který přiřazuje ventilování frustrace jako jeden z důležitých funkcí konfliktů vznikajících ve společnosti.

Dále v: COSER, L. *The Social Functions of Conflict*. New York: Free Press. 1957.

¹⁵⁶ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (24–T–45)* Inv.č. 331, reg. zn. III–1; Karton 240. 30.8.1945.

¹⁵⁷ Dnes součást města Dubá spadající pod okres Česká Lípa.

¹⁵⁸ Rolník narozený 11.1. 1887 v Deštné.

skrze celý den. Dalším nálezem bylo několik starých loveckých pušek v bytě Františka Richtera¹⁵⁹, který byl taktéž krátce vyslechnut a na místě zastřelen opět por. pěch. Č. Zunou. Jeho tělo nebylo ihned z neznámých důvodů pohřbeno, avšak bylo odneseno do márnice, a to za pomoci čtyř Němců, kteří byli tento den odchyceni a měli být následně zatčeni. Kolem šesté hodiny byl ještě odchycen ředitel měšťanské školy František Störbich, který u sebe také držel několik starých loveckých pušek. Opět se uvádí, že došlo ke krátkému výslechu, avšak tentokrát nedošlo k jeho popravě v jeho domě. F. Störbich byl odveden na náměstí v Deštné, kde si vzal na starosti popravu neznámý vojín. Mrtvé tělo bylo opět odneseno zmiňovanými čtyřmi zatčenými do nejbližší márnice. Při dalších prohlídkách nebyly již nalezeny zbraně, ale pouze munice, jejíž držitelé byli následně zatčeni „*skoro ve všech případech*“.¹⁶⁰ Osm dní před tím, než zavítal pluk do Deštné, došlo k popravám také v Novém Boru. Na místním náměstí bylo popraveno naráz několik Němců, u kterých měly být údajně nalezeny zbraně. Tento fakt nebyl nijak doložen, jako tomu bylo v Deštné.¹⁶¹

Ve zmíněných případech lze sledovat, že se jednalo pouze o osoby německé národnosti, což je i vždy u každé osoby uvedeno, a také, že se liší postavení popravených osob, které nemělo na jejich osud žádný dopad.

Speciálních opatření, která měla navázat na podobné vyhlášky ovlivňující životy Němců, bylo vydáno až do roku 1948 několik, hned v mnoha ohledech. Týkala se například zákazů účasti na společenských akcích, vstupu do lesa, oplakávání pozůstalých, kteří byli označeny za kolaboranty a podobně. Neobvyklým aspektem je například nucené navštěvování kino sálů, kde byly vždy promítány filmy s tematikou událostí let 1939–1945. Za každý shlédnutý film poté museli Němci získat potvrzení, jinak by jim údajně hrozilo omezení nebo úplné sebrání potravinových lístků.¹⁶² O žádných porušeních této skutečnosti se však žádné spisy nedochovaly. Porušení zákazu navštěvování společenských akcí se však dostalo až do Rudého práva. V lednu roku 1946 se totiž do jednoho hostince dostalo šedesát Němců, kteří zde celou noc tančili. Údajně prý podle majitelky podniku mnoho z nich mluvilo česky a zároveň byl pro udržení podniku poslední rok velmi náročný, protože přišel o veškeré zákazníky. Článek nesl název „60 tančících Němců“ a měl být na žádost ONV z novin

¹⁵⁹ Narodzen 12.8. 1902 také v Deštné. S místními Čechy údajně prováděl státní převrat a také „*účinně pracoval na konsolidaci poměrů*.“

¹⁶⁰ ABS, SNB Dubá nezařazené. *Zpráva pro Správní komisi okresního Národního výboru (čís.jedn. 173/45)*. Zápis ze dne 10.6. 1945.

¹⁶¹ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9. s. 245.

¹⁶² SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy*, Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. květen–prosinec 1945.

odstraněn, jelikož by dle jejich slov mohla situace naznačovat, že jsou Němci v pohraničí podporováni.¹⁶³

2.2.2. Oportunismus

Jak bylo již výše osvětleno, jev *oportunistu* představuje ve společnosti různé výtržnosti a také zabíjení ze msty, na které se v této části podíváme skrze nalezené případy. Násilné činy spadající do této kategorie byly v poválečném Československu páčány především revolučními útvary a příslušníky armád osvoboditelů, předně příslušníky RA, ale zároveň také Čechy.

2.2.2.1. Přítomnost Rudé armády a revolučních útvarů

Důležitým aspektem zde je vnímání nejen německého obyvatelstva, které bylo především revolučními útvary vnímáno jako závadné pro novou společnost, ale často také vnímání českého obyvatelstva ze strany RA a dalších osvoboditelských armád. Především právě o těchto armádních útvarech se lze bavit jako o skupinách, které se vyjímalily, minimálně v prvních poválečných měsících, dohledu bezpečnostních složek a dalo by se do určité míry říct, že svého postavení často využívali, ať už konali činy ovlivněné myšlenkami na mstu, či se jednalo jen o výtržnosti vedené dychtivostí.

Právě v ohledu RG je uvedeno několik případů, kdy byli při vyhánění německého obyvatelstva několik z nich při pochodu za hranice zastřeleno.¹⁶⁴ Postavení Rudé armády v tomto i v jiných okresech v následujících měsících se odvíjelo od jejich vlastních rozhodování „*přímo na místě*“, které mělo souviset s udržováním bezpečnosti a rychlým řešením problémů.¹⁶⁵

Násilnosti, jejichž pachateli byli příslušníci RA nebo RG, byly často podpořeny požíváním alkoholu, a proto bylo vydávání alkoholu omezeno. Dosvědčuje o tom trestný přečin národního správce Karla Macha z obce Zahradky v obci Česká Lípa ze dne 21.7. 1945. Tento čin spočíval v tom, že podal alkoholické nápoje při žádání o směnný obchod příslušníkovi Rudé armády, který čekal na zbylé členy, kteří měli dojít se směnným zbožím. Karel Macha však dle

¹⁶³ SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Přestupky Němců*. Inv.č. 354, reg. zn.III; Karton 11/1–65. 20.1. 1946.

¹⁶⁴ O takových činech i o dalších ze strany RA se dochovala často pouze svědectví občanů, kteří byli v daných momentech na místech, kde k násilnostem došlo, či o nich slyšeli v sousedství. Jelikož se o těchto násilných aktech nezapisovali ve velké většině do spisů příslušné četnické stanice či dalších zpovědních orgánů, není v archivech k tomuto tématu mnohé k nalezení. Z toho důvodu lze pouze čerpat ze zdrojů, které nejsou nijak legálně podepřené a jsou zmíněné v kronikách či další sekundární literatuře, která nemá plně akademický charakter.

¹⁶⁵ VOJTÍŠKOVÁ, Marie a PANÁČEK, Jaroslav. *Česká Lípa*. Městský národní výbor, 1979. s. 125.

Například případ postřelení tří Němců 28.pplk In:PADEVĚT, Jirí. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2. s. 374.

dobového spisu pil tak moc, že ho musel voják uložit do postele. Příslušník RA poté šel do obce a počal s děláním různých výtržností, které jsou ve zprávě specifikovány takto:

„Opilý příslušník rudé armády pak revolverem ohrožoval jednak studentky žnového pracovního tábora, dále skladníka konsumního družstva “Bratrství“ Josefa Verfla, Ukrajince Štefana Charatoně, a člena polního četnictva Svobodovi armády četaře Jůraje Varvanince z České Lípy“. Karel Macha byl za tyto vojákovy skutky odsouzen, protože byl obviněn právě z ilegálního podání lihových nápojů osvoboditelům. Za tento skutek přišel o svoji živnost mlynáře.¹⁶⁶

Násilnosti v toto směru neustávaly, o čemž vypovídá případ z prosince téhož roku, kdy byli na chodníku napadnuti chodci dvěma příslušníky RA, kteří jim zabavili několik cenností a také peníze za využívání mnohých výhrůžek. Na místo byli ihned po nahlášení skutečnosti řidičem projíždějícím kolem místa činu posláni příslušníci SNB, kterým se povedlo ještě dopadnout pachatele při dalších přepadeních. Příslušníci RA, Proskurin a Petrovič, se bránili, a dokonce začali seržanty ohrožovat střelnou zbraní. Poté co byli odzbrojeni, utrl Proskurin plaňku z plotu a pokračoval s ohrožováním stráže. Nakonec byli oba zatčeni a byli u nich nalezeny ukradené cennosti. Na četnické stanici se jejich chování stále neuklidnilo a počali s vyhrožováním celému orgánu SNB. Po výsledku byli zavřeni do zajišťovací vazby a celá situace byla oznámena velitelství RA, jehož představitelé se téhož dne dostavili na stanici. Spolu s velitelstvím SNB se domluvili na tom, že oba pachatelé by měli být předáni ruskému velitelství, aby bylo dodatečně zjištěno, zda li se nejedná například o příslušníky Vlasovy armády. Ačkoli tito pachatelé způsobili mnohé násilnosti, a dokonce ublížili vyslané stráži na zdraví, nedochovali se žádné zprávy o tom, jak byl případ uzavřen.¹⁶⁷

S nastupujícím rokem 1946 se objevují i případy, ve kterých figurovaly skupiny Čechů, které snažily o využití postavení příslušníků RA, kteří byli ve velmi malé míře stíháni za násilnosti, které páchali. Za takovouto skupinu lze označit sedm Čechů z obce Drachlava, kteří ihned na počátku roku spáchali loupež státního majetku. Na místě činu zanechali stopy, které měly nasvědčovat tomu, že se jednalo právě o příslušníky RA. Za účelem zmatení četníků byl na místě sepsán i dopis v ruštině, který je měl o této skutečnosti přesvědčit. Ačkoliv měli

¹⁶⁶ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Podání lihových nápojů příslušníků sovětské armády*, Inv.č. 359, reg.zn. III–16; Karton 256 S. Zápis z 21.7. 1945.

¹⁶⁷ K činu 6.12. 1945 došlo sice v Rumburku, ale řešen byl na stanici SNB v České Lípě.

ABS, Státní archiv v Jablonci nad Nisou, *SNB Česká Lípa: Nezařazené spisy 1945*. Zpráva z 7.12. 1945.

pachatelé na sobě při krádeži masky, a tak nemohli být oloupenými svědky identifikováni, byli nakonec dopadeni do jednoho týdne.¹⁶⁸

2.2.2.2. *Pocit nadřazenosti*

Jak bylo vyličeeno mnohokrát v této práci, postavení Německého obyvatelstva bylo silně ovlivněno pohledem Čechů na celou otázku jejich provinění. Nelze hodnotit, avšak lze z dochovaných spisů hovořit o jistém pocitu nadřazenosti nad skupinou Němců, kteří ztratili po skončení války moc, na kterých se v očích některých Čechů měla vykonat pomsta za okupaci. Nelze se bavit pouze o příslušnicích RA a revolučních útvarů, ale také o obyčejných lidech, kteří i přes své nižší postavení nabyli pocitu, že jsou nadřazení nad Němci a páchali na nich tak brutální násilné činy, které budou níže rozebrány předně na základě článku bývalé vedoucí oddělení *Státního okresního archivu Česká Lípa*, který vychází z detailního zkoumání archivního fondu Krajského soudu Česká Lípa.¹⁶⁹

Důležitým aspektem je souvislost násilných aktů s velkou vlnou navracejících se Němců přes hranice do svých starých domovů v pohraničí a jejich celkový pohyb po okrese. Případů lze najít velkou spoustu, avšak většina dochovaných spisů neobsahuje žádné detaily. Výjimkou je případ dvou žen z Českolipska, Elsy Seidlové a Elfriedy Wilhelmové, které se spolu dostaly přes hranice poslední srpnový den roku 1945. Jelikož se dopustily nezákonnosti v podobě přechodu hranic, a zároveň porušily zákaz vstupu Němců do lesa, byly zadrženy strážníkem trati Jindřichem Beranem, okolo které procházely. K večeru přijeli zavolaní vojáci spolu s poštovním zřízencem Jaroslavem Maštaliřem, který se často účastnil na zadržení Němců, jelikož působil jako zvěd. S Beranem se tak dobře znal a z těchto důvodů byl na místo přivolán.¹⁷⁰ I přesto, že E. Wilhelmová rozuměla česky a Maštaliř hovořil plyně německy, byl na místo přivolán ještě zpravodajský důstojník, aby se údajně mohl s Němkami domluvit na

¹⁶⁸ Pachatelé byli dopadeni štábním strážným Václavem Špínou, Josefem Roubíkem a desátníkem Jaroslavem Petráskem.

ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis ze 7.1. 1946

¹⁶⁹ BLAŽKOVÁ, Jana. "Odved'te to, oddělejte to a zahrabte to" Případ s nejasným koncem. In: *Bezděz*. 17. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 2008, s. 129–133. ISBN 978-80-86319-11-7. ISSN 1211-9172.

¹⁷⁰ J. Maštaliř byl bývalým členem říšské poštovní služby, za což byl označen za státně nespolehlivého. Byl vyhnán do Německa, odkud mu byl povolen návrat, krátce poté byl hospitalizován v bohnické psychiatrické léčebně. Po návratu do Nového boru na Českolipsku se vydával za partyzána, protože byl do lesů vyslán jako součást bezpečnostních orgánů. Údajně i díky vztahu s J. Beranem, který byl podpořen zájmem o pronásledování Němců, získal mnohá povolení jako byla například jízda na motorovém kole. Oba vlastnili mnohé zbraně a výbušniny, které zprostředkovávali ostatním v obci.

Dále v: BLAŽKOVÁ, Jana. "Odved'te to, oddělejte to a zahrabte to" Případ s nejasným koncem. In: *Bezděz*. 17. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 2008, s. 129–133. ISBN 978-80-86319-11-7. ISSN 1211-9172.

důsledcích jejich přechodu hranic. Situace měla být vyřešena tak, že budou obě Němky odvedeny na stanici v Novém Boru a tento důstojník tak odjel s tím, že Maštalíř je tam odvede, jak měl běžně ve zvyku. Celý příběh však končí tragicky, protože pověřený se rozhodl obě ženy zastřelit, a to necelých dvě stě metrů od domku strážce trati. Těla zavražděných byla odhozena do křoví a později zakopána.¹⁷¹

Tento čin je zařazen do této kategorie z následujících důvodů. Nejenže není jisté, zda čin vykonal pouze Maštalíř, nebo jakousi pomstu na Němkách vykonal i Beran, ale zároveň na místě činu byli přítomni dva vojáci, kteří se rozhodli nic nenahlásit. Vražda nebyla nijak vyšetřována, a tak bylo jasně využito postavení aktérů i přihlížejících.

Tato skutečnost vyvolala u Berana zřejmě pocit, že může v této brutalitě vůči Němcům pokračovat. Příkladem je případ, ke kterému došlo téhož roku v září, kdy byli strážným trati Vladimírem Vonostráneckým odchyceny tři Němky, které se údajně vydaly na návštěvu známých (Varnsdorf a Svor), kam jim vedla částečně společná cesta. Jedna z nich dokonce zařídila odvoz ruským vojenským nákladním autem, které je odvezlo až k domu strážce trati. Na pomoc se situací byl přivolán J. Beran, o kterém jsme se zmiňovali v předešlém případě, který Němkám zkontroloval doklady a zavazadla. Situace se vyostřila tak, že nakonec všechny skončily u něj doma, kde byly donuceny si sundat horní části oblečení, aby byly údajně prohlédnuty manželkou Berana. Hledána byla především tetování příslušnic SS, která nalezena nebyla. Beran i přesto navrhnul všem přítomným Němky zastřelit, zahrabat je v lese a rozdělit si obsah jejich zavazadel. Druhý strážný trati souhlasil, dostal od Berana zbraň a byl sepsán falešný protokol o tom, že Němky odešly za známými. I přesto, že paní Beranová poradila Němkám ať neutíkají až budou odvedeny do lesa, dvěma se povedlo strážnému trati utéct. Stát zůstala jen Gertruda Hackelová, které bylo přikázáno se svléct do naha, aby se neponičily její šaty při střelbě. Jeden z přítomných, Emil Remeš, však zabránil jejímu zastřelení a odvedl ji zpět do domu strážného, kde byla opakovaně znásilněna. Dvakrát ji znásilnil J. Beran a v noci ještě dvakrát přítomný Josef Soja, který je v dokumentu označen jako „záškolák“. Ráno byla odvedena s navráceným zavazadlem na vlak, který ji měl odvést do Varnsdorfu, kam původně směřovala.¹⁷²

Ani G. Hacklová tento případ nenahlásila, zřejmě proto, že se svými známými porušila několik vyhlášek, které platily pro Němce, a bála se, že by byla za tyto činy sama odsouzena, namísto toho, aby byli odsouzeni pachatelé opakovaného sexuálního násilí na ni samotné. Dopadení byli zmiňovaní pachatelé až s vraždou Josefa Gubeho, který byl německým

¹⁷¹ Tamtéž, s. 134.

¹⁷² Tamtéž, s. 134–135.

antifašistou pracujícím v lese v okolí Nového Boru. Zavražděného měli na starosti strážný trati Vonostránecký a J. Soja, kteří však využili jedné z vyhlášek směřované k Němcům, která obsahovala příkaz zastřelit Němce nacházející se v lesích, když neuposlechnou příkazů. Bylo zjištěno, že Gube byl před svojí smrtí zkopán na zemi i přesto, že uposlechl všechny pokyny, a později i zastřelen. Vonostránecký při výslechu nakonec počal s vyprávěním průběhu ostatních činů, na kterých se podílel Beran, Maštalír a ostatní zmínění v obou případech. Maštalír u výslechu uvedl, že nemá černé svědomí, protože se jednalo o Němky. Všichni pachatelé byli nakonec převedeni do věznice Krajského soudu v České Lípě, a to 18. října 1945.¹⁷³

Oba tyto případy, které pachatelé začínili ze svých pozic, které měly napomáhat bezpečnostním složkám v otázce německého obyvatelstva, nebyly dlouho nijak detailně prozkoumávány. K exhumaci těl zavražděných z poloviny roku 1945 došlo až na počátku roku 1947. Celý proces s obviněnými se velmi táhl, hlavně kvůli tomu, že J. Maštalír a J. Beran se rozhodli vše dokola popírat a ostatní neustále hledali odůvodnění pro tyto činy ve “spravedlivé odplatě za okupaci“. Až v květnu 1947 se jeden ze svědků, který napomohl dvě zastřelené Němky zakopat, rozhodl vypovědět plnou pravdu. Tato výpověď vedla k mnoha dalším výslechům pachatelů, které pak vyústily k zatčení dalších zodpovědných osob.¹⁷⁴

2.3. Individuální násilné činy

Násilí a agrese konaná jednotlivci se vyznačuje tím, že se na něm nepodílí více osob než samotný pachatel a oběť jeho činu. Do této kategorie také spadají činy, které způsobily *řetězovou reakci*, což znamená, že se můžou navzájem pachatelé inspirovat. Zároveň mohou být některé činy ovlivněné specifickou dobou, jako bylo v našem případě poválečné období, a tak ani velmi podobné násilné činy nemusí být konané nutně v návaznosti na předešlé činy. Může se jednat o různé výtržnosti, znásilnění a vandalismus.¹⁷⁵

Takovéto činy byly v poválečném Československu časté, ale jelikož se bavíme o období charakterizované hromadnými vraždami a celkově kolektivním násilím, nelze často dohledat detaily individuálních činů, jejichž vyšetřování zkrátka nebylo zřejmě prioritní alespoň do konce roku 1946.

¹⁷³ Tamtéž, s. 136–142.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 145–152.

¹⁷⁵ TILLY, Charles. *Politika kolektivního násilí. Studie (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-60-1. s. 25.

2.3.1. Výtržnosti

Pachatelé výtržností a vandalismu nemusely nutně být v poválečném období pouze skupiny příslušníků RA či skupiny tvořené Čechy. Lze nalézt mnohé krádeže, které spáchala pouze jedna osoba, většinou za cílem obohatit se zestátněným majetkem Němců. Od konce roku 1945 se také objevují případy, kdy Češi vykrádají byty Čechů za cílem získání peněz, či nedostatkového zboží, nebo domácích zvířat (kozy, ovce, dobytek...). Takové krádeže lze doložit deníky vyšetřovacích spisů, kde najdeme mnohé krádeže, mimo zmiňované zboží jako byly boty, šatovky, psací stroje.¹⁷⁶

Detailnější popis jedné loupeže se dochoval v památníku četnické stanice Dubá, který uvádí, že dne 10.9. 1946 byla oloupena Božena Hořčicová o 800 Kč. Pachatel tuto sumu získal po dlouhém vyhrožování se zbraní v ruce. Tímto činem však loupení neskončilo, jelikož se po první úspěšné krádeži rozhodl pachatel pokračovat do dalších šesti usedlostí. Pouze ve dvou z nich se mu podařilo odcizit majetek hospodářů. Nevyhledával pouze peníze, ale také cigarety a domácí zvíř (8 hus). Pachatel se po jejich odcizení ukryl do osady Pánská Ves, kde byl dostopován stanicí SNB z Dubé. Když však na místo strážníci dorazili, pachatel se rozhodl spáchat sebevraždu zastřelením. Po pitvě bylo zjištěno, že se jedná o jakéhosi Josefa Homolu z Velkého Meziříčí.¹⁷⁷

2.3.2. Sexuální násilí

Druh násilí, který je páčán za cílem sexuálního aktu, je (nejen) pro výzkumné období závažným problémem. Takto orientované násilí je doprovázeno silou, která je často potřebná pro pachatele k vynucení sexuálního styku. Donucovací prostředky nemusí být představeny pouze fyzickým násilím, ale zároveň pachatelé často využívají verbálního násilí, které může vést k různým formám verbálního násilí, které mohou představovat výhrůžky, které oběť donutí k podvolení vykonání sexuální agrese. Mezi takovéto způsoby donucování patří také líbání a dotýkání se oběti. K znásilnění může dojít na mnoha místech a nejčastěji bylo páčáno cizími osobami či v partnerském vztahu. Oběťmi mohou být dospělé ženy a muži, ale i malé děti a dospívající. Sexuální násilí má mnohé podoby a může vyústit i v extrémní situace, které jsou

¹⁷⁶ Například krádež šatovky (č.j. 151, 14.2. 1946); krádež bot (171, 26.6. 1946); krádež kufrů (245, 10.12. 1946) Zjištěno na základě: ABS, Archivní fond Severočeský kraj – okres Česká Lípa a Děčín. *Deník vyšetřovacích spisů*. L 3/1, inv. j. 1–3 (1945–1948)

¹⁷⁷ ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis z 10.9. 1946

završené zavražděním oběti. Pojetí sexuální agrese a její trestní stíhání závisí vždy na právních normách určité doby.¹⁷⁸

Pokus a případné provedení donuceného sexuálního kontaktu s jinou osobou, bylo mezi lety 1945–1948 stíháno dle norem stanovených převážně za první republiky, které nacházely svůj základ v ohledu sexuálního násilí v právních normách z období rakouské monarchie. Obětí v těchto spisech mohla být například jen žena nebo dívka (do čtrnácti let) a pachatelem pouze muž, což se později změnilo. Za sexuální agresi byl považován čin, kdy došlo ke stavu bezbrannosti oběti či k jejímu omráčení. Trestem za takovýto čin bylo: „*vězení od jednoho dne do jednoho měsíce nebo peněžitý trest od 50 Kčs do 10 000 Kčs.*“¹⁷⁹

Dle deníků vyšetřovacích spisů lze uvést, že k takovýmto činům docházelo poměrně často. V rozmezí roků 1945/1946 docházelo minimálně k jednomu znásilnění za měsíc. Oběťmi byly uváděny ženy či dívky s tím, že pachatelé byli vždy muži, které čekal většinou mírný trest. Detailní spisy o podobných případech se však nedochovaly.¹⁸⁰

2.3.1. Pokusy o znásilnění

Jediné dvě dochované zmínky o sexuální agresi pochází z okolí obce Sloup, o kterých se zmiňuje místní farní kronika. Mezi tyto násilnosti patří činy páchané příslušníky RA bezprostředně po jejich příchodu na území Českolipska.

Prvním případem je vražda Marie Fisherové v obci Radvač, ke které došlo v noci z 9. na 10. května rukou příslušníka RA. Ten ji zastřelil poté, co se údajně snažila uchránit malé dítěte před znásilněním.¹⁸¹ Dalším případem, který byl taktéž vykonán vojákem RA, se týká zámeckých prostorů ve Sloupu v Čechách. Na tento zámek zavítal v noci 9. května 1945 opilý voják, který se pokusil znásilnit hraběnku Elisabeth Preysling. Tomuto činu zabránil její manžel hrabě Kaspar Preysling, který byl okamžitě zastřelen, jeho manželce se však podařilo utéct. Voják byl za tento čin hned následující den popraven svým velitelem a pohřben.¹⁸²

Tyto případy jsou zařazeny do kategorie sexuálního násilí, protože v obou případech bylo cílem pachatelů jej spáchat, sic k nim nakonec nedošlo. I přesto, že oba případy

¹⁷⁸ GERLOVÁ, Erika. *Pachatelé a formy sexuální agrese u obyvatel České republiky*. 2009. s. 16–17.

¹⁷⁹ JOSEF, Filip. *Trestněprávní a kriminologické aspekty trestného činu znásilnění*. 2016.s. 40–43.

¹⁸⁰ ABS, Archivní fond Severočeský kraj – okres Česká Lípa a Děčín. *Deník vyšetřovacích spisů*. L 3/1, inv. j. 1–3 (1945–1948)

¹⁸¹ SOkA Česká Lípa, *Farní kronika obce Sloup*. Fond farní úřad Sloup v Čechách. In: PADEVĚT, Jirí. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2. s. 374.

¹⁸² Zajímavostí je fakt, že na jeho náhrobku stojí, že padl při osvobození. Tamtéž, s. 378

vyvrcholily vraždou osob, které zabránili znásilnění blízkého, nejednalo se o primární cíl, se kterým by pachatelé počítali.

2.3.2. Trestný čin vraždy a zabití

Důležitým prvním krokem je rozlišení vraždy a zabití pro jejich aplikování v hledání případů pro náš účel. Hlavním aspektem pro jejich rozlišení je v dobové právní legislativě závažnost činu, který poté určoval míru trestu. Oba tyto činy bývají zahrnovány do společné kolonky *umýšlná usmrcení*, jejíž název vypovídá o jejich podobě.¹⁸³ Celkové pojetí těchto trestných činů se výrazně odráželo od právních norem monarchie, které nebyly nijak výrazně upraveny během první ani druhé republiky. V tomto systému představovalo zabití přibližně dnešní usmrcení z nedbalosti, jelikož nelze hovořit o činu, který by byl dopředu plánován za cílem usmrcení osoby.¹⁸⁴

Jelikož však často byly takové případy zařazovány mylně do kategorie vražd, nelze se o nich dozvědět mnoho. Otázka vraždy je pro toto komplikované období z hlediska individuálního násilí dobře dohledatelná, avšak bez detailů k daným činům.¹⁸⁵

3.2.1. Strach z dopadení

S případy spojenými s ilegálními přechody lze spojit nalezený případ v památníku četnické stanice v Dubé, který se týká Ivana Petruščáka a Wenzela Nawratila, kteří byli vyhnáni do Vídně a 23.6. se pokoušeli o návrat do svých bývalých obydlí. Tento pokus byl znemožněn poté, co na silnici z Dubé do Doks potkali kolem desáté hodiny večerní vojína Balouna, který tyto dva muže předjel na svém kole. Ačkoliv o ně nevykázal žádný zájem, rozhodli se na něj vystřelit několik ran. Pachatelům se sice povedlo vojína poranit, ale ten svůj zápas o život nevzdal a s oběma se popral. Jednomu způsobil úderem pistolí do hlavy těžké zranění, kterým podlehl, a druhého pachatele na chvíli omráčil. V nepozornosti vážně zraněného vojína se mu však ještě povedlo utéct.¹⁸⁶

Tento případ byl do této kategorie začleněn z důvodu, že tento pokus o vraždu vojína byl řízen strachem z toho, že by je mohl dotyčný nahlásit a nedosáhli by tak svého cíle. Raději tak

¹⁸³ VLASÁKOVÁ, Barbora. *Vražda a zabití v českém trestním právu*. Rigorózní práce. Univerzita Karlova: Právnická fakulta, 2014. s. 6–8.

¹⁸⁴ Tamtéž, s.13–15.

¹⁸⁵ Existuje několik studií, které některé činy vraždy zmiňují, avšak bez uvedení primárních zdrojů těchto informací. Pro nastínění situace bude využito dvou takovýchto případů z práce Jířího Padvěta, jelikož bylo nalezeno minimum jiných dochovaných spisů.

¹⁸⁶ ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis z 9.7. 1945 o 23.5.1945

zvolili násilí, aby byla zachována jejich “svoboda“. Jelikož byl jeden z těchto dvou německých pachatelů zabit v sebeobraně, nedá se hovořit ani o využití postavení samotného vojína.

O útěk se také pokoušelo jedenáct polských „teroristů“, kteří měli v plánu přejít z Polska až k americké armádě. Dohledáni byli taktéž v oblasti obce Dubá, kde byli dopadeni a měli být odchyceni místní posádkou. Namísto poklidného odchodu do vazby však Poláci rozpoutali přestřelku, která vedla k zabití dvou z nich a následnému zatčení zbylých osob.¹⁸⁷

2.3.3. Sebevraždy

Problematika sebevraždy je komplikovanou otázkou řešenou po staletí. Je však známá pod jednotnou definicí, která ji popisuje jako čin, kterým si člověk úmyslně vezme svůj život. Tento jev se již dle teorií *Sigmunda Freuda* objevuje jako následek intenzivního stresu vyvíjeného z vnitřních bojů s námi samotnými, ale také kvůli nátlaku vnějších faktorů ve společnosti. Podrobné rozdělení tohoto činu poté nadefinoval *Emil Durkheim*, který přichází se čtyřmi kategoriemi. Jako nejčastější typ sebevraždy uvádí *egoistickou*, která je spojena s pocitem vyloučení ze společnosti a odpojením se od reality. Méně častým typem je sebevražda *anomická*, za kterou stojí společenské změny ovlivňující každodennost jedince, které vedou ke ztížení životní situace a ztrátě smyslu života v ohledu vymizení cílů, pro které by mohl člověk žít. Dalšími dvěma typy je sebevražda *altruistická* (ovlivněna skupinovým smýšlením) a *fatalistická* (sebevražda je jedincem vnímána jako jediné řešení jeho situace). Tyto kategorie byly sice často v různých pracích kritizovány, avšak jako základ pro výzkum tohoto jevu v obecném hledisku jsou aktuální jakožto základ pro sledování příčin sebevražd.¹⁸⁸ V dnešní psychologii lze také sledovat motivy sebevraždy i jako důsledky psychických chorob či somatických onemocnění. Na čem se tyto teorie shodují je fakt, že k sebevraždě vede ve většině selhání *silného pudu sebezáchovy*.¹⁸⁹ Častou příčinou smrti je otrávení oxidem uhelnatým, kyanidem, či předávkování léky. Dále je velmi častým jevem smrt oběšením, či skok z mostu. Ve velkém množství případů se nejedná o spontánní rozhodnutí, naopak je spojeno s delší dobou přemýšlení nad tímto činem, kterému mohou ale nemusí předcházet neúspěšné pokusy.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Tamtéž, zápis ze dne 27.7. 1945

¹⁸⁸ ACADIA, Spencer. *Suicide*. Farmington Hills, MI: Gale, Cengage Learning, 2018. ISBN 1-5358-5952-0. S. 1–3.

¹⁸⁹ KUČEROVÁ, Helena a HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sebevraždy*. Praha: Galén, [2020]. ISBN 978-80-7492-485-9. s.19.

¹⁹⁰ ACADIA, Spencer. *Suicide*. Farmington Hills, MI: Gale, Cengage Learning, 2018. ISBN 1-5358-5952-0. s. 1–3.

Sledování celé této problematiky je velmi komplikované, a to z velké části proto, že jsou tyto činy často špatně rozpoznány, či o nich úplně chybí zápisy.¹⁹¹ Historie sebevražd je na území dnešní České republiky sledována podrobněji přibližně od 20. let 20. století. Ze zaznamenaného období je statistickým úřadem uváděno přes tři tisíce případů. Problematickým obdobím je uváděna doba mezi rokem 1938 až koncem roku 1945, kde je v pouze uvedeno, že „data jsou za nesrovnatelné území a jsou nespolehlivá“. Ačkoliv je možné odhadovat, že minimálně v roce 1945 byly sebevraždy páčány ve vyšším měřítku, neexistují k tomuto období jednotné záznamy. Od roku 1946 je však tato situace zlepšena v ohledu dokumentace a lze tak pozorovat detailní statistiky na toto téma. Mezi lety 1946 až 1949 se událo celkem 2070 sebevražd, z čehož 1406 životů patřilo mužům a zbylých 664 ženám. Nejčastější příčinou smrti bylo oběšení či uškrcení, které tvořilo celých 56 % veškerých sebevražd v těchto letech. Dalšími častými metodami bylo použití zbraně či výbušniny (14 %), smrt zapříčiněna utopením (6,8 %), či přejetím dopravním prostředkem (4,2 %). Méně častěji se pak objevovalo otrávení různými plyny (svítiplyn a podobně) a jedy, které bylo více typické pro předchozí roky.¹⁹²

V České Lípě a okolí došlo od května do prosince 1945 celkem k přibližně osmdesáti sebevraždám, které mohly být ovlivněny prvními vyhláškami obsahující seznamy osob určených k „odsunu“, z velké části hlavně násilnými procesy vyhánění konaným 28. pěším plukem.¹⁹³ Tomu dosvědčuje i hlášení velitele úseku Česká Lípa, který po druhém transportu korigovaném tímto plukem zaznamenal celkem dvanáct sebevražd, které byly spáchané zřejmě jako únik před vystěhováním.¹⁹⁴ Právě takováto situace, ve které se jedinci nacházeli, může představovat sebevraždu *anomickou* a v některých případech i *fatalistickou*, kterou jsme se zabývali skrze teorii E. Durkheima. Tomuto schématu odpovídá hned několik sebevražd v okrese, které budou předmětem této podkapitoly. K takovýmto případům bude také připojen případ vymykající se těmto skutečnostem, aby bylo demonstrováno i jiné provedení nežli toto převažující. Nutno podotknout, že se jedná o případy spadající pod řešení SNB, který tyto případy vyšetřoval často spolu s ONV. Jak bylo řečeno v oblasti se statistickými počty, rok 1945 zůstává v této otázce nejjasnou záležitostí a dochovaly se tak převážně jen případy od

¹⁹¹ Tamtéž, s. 1.

¹⁹² Český statistický úřad. In: MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. Praha: Dybbuk, 2003. ISBN 80-903001-8-9. S.250–251.

¹⁹³ STANĚK, Tomáš a VON ARBURG, Adrian. Organized Spontaneous "Transfers"? The Role of the Central State Organs in "Evacuating" the German Population, May to September 1945. Part 2: The Army Presents a Fait Accompli; the Government Legitimizes It for Foreign Consumption. In: *Soudobé dějiny*. 2006, s. 13-49. ISSN 12107050. Dostupné z: <https://doi.org/10.51134/sod.2006.001>. s. 24.

¹⁹⁴ VÚA–VHA, f. VO1, kart. 48.

Dále v: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-2. s. 543.

poloviny roku 1946. V těchto omezených počtech převažují, ze zmíněných důvodů, osoby německé národnosti. Dochovalo se několik spisů o sebevraždách Čechů, avšak ty jsou velmi ojedinělé. Zápisy všech sebevražd jsou často velmi omezené, málokdy obsah celého prošetření přesahuje více než jeden list. Prošetřování obsahuje popis nalezeného i přepsaný dopis na rozloučenou.

2.3.3.1. Sebevražda oběšením a zadušením

Skutečnost, že velkou část sebevražedných metod zastupuje oběšení, dosvědčují i případy z okresu Česká Lípa. Pro náš účel zde využijeme ojediněle detailních případů, které obsahují potvrzení dříve popisovaných faktů týkajících se dobové společnosti.

Takovým případem je nález neznámého oběšeného muže v srpnu 1946 ve Svěbořicích. Tento muž, nalezen při hledání hub, měl na levém rukávu bílou pásku, což se zdá být jako důležitý aspekt pro uzavření tohoto případu. Na místě se zároveň nenašly, dle vyšetřovatelů, žádné stopy násilí a po prohledání těla lékařem byla tato skutečnost potvrzena. Mrtvola neznámého zde však podle doktora byla zavěšena přes 8–10 měsíců, soudě dle rozpadu těla, ze které zbyly jen kosti. Po zjištění, že se v okrese žádná podobná osoba nepohřešuje, byl tento případ uzavřen se slovy: *„Dle bílé pásky na levém rukávu jde nepochybně o osobu německé národnosti, která snad před odsunem spáchala sebevraždu oběšením“*.¹⁹⁵

Sebevražda Němce, jehož jméno je známo, se týká Václava Gutmanna, který se oběsil na konopném provaze v dubnu 1947 na boční straně šatní skříně. Učinil tak zřejmě proto, že byl se svojí manželkou určen k „odsunu“ a podle vyšetřovatele proto, že *„byl německé národnosti“*. Předtím než vyslal svoji manželku k večeru na procházku, rozloučil se s ní údajně se slovy: *„stěhovat se nikam nebudu a chci zamřít v Hvězdově“*.¹⁹⁶

Mezi lety 1946–1947 byl tento typ sebevraždy prováděn i ze strany žen, které k němu byly dovedeny stejným motivem. Příkladný může být nález Bertý Lohnové (1882–1946) v červnu 1946. Tato Němka dostala osudného dne 8.7. vyhlášku s tím, že se má ještě téhož dne dostavit na shromáždění v Mimoni, jelikož byla určena k „odsunu“. Dle lékařského posudku došlo k její smrti kolem půl deváté ráno, tedy zřejmě nedlouho poté, co se o této zprávě dozvěděla.¹⁹⁷

¹⁹⁵ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Sebevraždy 1945–1947 (č.j. 1717/46)*, Inv.č.493, reg. zn. IX– 10, karton 354.

¹⁹⁶ Tamtéž, č.j. 2866/1947.

¹⁹⁷ Tamtéž, č.j. 3191/46.

Jedním z raných případů a zároveň jeden z mála dochovaných záznamů z roku 1945 je údajná sebevražda Karla Wazela a Hildegardy Röbischové v Lindavě. Tyto dvě osoby německé národnosti byly usmrceni „*nešťastnou náhodou*“ v pískovně prvního října. Právě do této pískovny byl pan Wanzel umístěn téhož dne na práci a Hildegarda byla jeho deseti letá chovanka, která ho přišla navštívit při končící pracovní době. I přesto, že byla vedoucím napomenuta, na místě čekala na svého opatrovníka. Z ničeho nic se však zřítila jedna z vrstev písku na Wazela, jeho spolupracovníka a Hildegardu. Karel Wazel ani Hildegarda tuto nehodu nepřižili, druhý dělník byl však oživen. Po přezkoumání situace lékařem a vyšetřovateli, byl tento případ uzavřen a z neznámých důvodů zařazen do kategorie sebevražd, zřejmě kvůli německé národnosti obou usmrcených.¹⁹⁸

2.3.3.2. Ojedinělé případy

Tato podkapitola je věnována případům, které se ve zkoumaném fondu objevily vždy po jednom a jsou často ojedinělé ale i v ohledu motivu a samotném spáchání sebevraždy. Jako první bude zkoumán případ Anny Günterové (1874–1946), který zapadá do kategorie osob, které se pokusily o sebevraždu opakovaně. Poprvé se pokusila o ukončení svého života podřezáním svých tepen v červenci 1945, kdy však byla zachráněna za neznámých okolností. O rok později již zvolila jinou metodu, a to silný jed „*oxicianát*“, po jehož užití dojde ke smrti v rámci minut. Oba tyto pokusy reagovaly na situaci souvisejícím s vyhnáním. Na konci srpna 1946 přímo poté, co dostala dotyčná rozkaz k „*odsunu*“ na následující den. A. Günterová je jednou z mála německých příslušníků, kteří za sebou zanechali dopis na rozloučenou, a to dokonce i s přiloženou hotovostí pro její dceru.¹⁹⁹

Objevují se taktéž případy s nejasným motivem, jako byla sebevražda Frýdy Riedelové (1900–1946), která se utopila v rybníce u Nového Boru. Celý případ je ojedinělý hlavně v tom, že jeho vyšetřování obsahuje výpovědi kolemjdoucích, kteří viděli, jak se tato žena o sebevraždu pokouší, avšak namísto přímé pomoci nejprve běželi do přílehlé obydlené oblasti pro pomoc. K jejich návratu došlo po zhruba deseti minutách, kdy našli v rybníce už jen bezvládné tělo. Samotný motiv sebevraždy zůstal i po výsledku manžela nejasný, jelikož uvedl, že si ničeho, co by napovídalo tomu, že se chystá spáchat sebevraždu, nevšiml. Její duševní

¹⁹⁸ Tamtéž, č.j. 577/1945.

¹⁹⁹ Tamtéž, č.j. 3883/46.

stav shledával jako bezproblémový a uvádí, že „*kromě zádumčivosti a mlčenlivosti*“, se u nich doma nic až do osudového dne neměnilo.²⁰⁰

²⁰⁰ Tamtéž, č.j. 3624 146.

Závěr

Zkoumání násilí v poválečném Československu se zdá být zásadní pro komplexní popsání dobových událostí. Dokazují to i cíle tehdejší nově složené vlády, která se za pomoci jmenovaných orgánů snažila o vytvoření bezpečné a stabilní republiky skrze různé „čistky“ společnosti. Ve své podstatě i ostatní vedlejší cíle, byly doprovázeny různými typy násilí.

Cílem práce bylo tyto situace zkoumat dle kategorií stanovených Tomášem Staňkem²⁰¹, popsaných v samotném úvodu. Na základě nich byla práce rozdělena na dvě části. První zastávala pozici teoretickou, nabízející náhled do vývoje správy, soudnictví, práva a územní správy. Součástí byla také charakteristika období, ve kterém byly nalezeny mnohé akty násilí, které však nemohly být zcela podloženy dostupnými archivními fondy, jelikož se převážně jedná o excesy, nezaznamenané do spisů.

Především lze sledovat činy spadající dle teorie Charlese Tillyho²⁰² do rámce kolektivního násilí, jež představují akty konané více jak jednou osobou. Formy takového násilí byly sledovány v rámci motivů, aktérů a míst, které s nimi úzce souvisí. Dle těchto jmenovaných aspektů bylo kolektivní násilí rozděleno na *oportunismus*, kam spadají činy Rudé armády a revolučních útvarů, a také na *koordinovanou destrukci* spojenou s *Násilnými rituály*, představovanou československým státem. V ohledu toho, jaké násilné činy převládaly v českolipském okrese, tak byla potvrzena teorie J. Mrňky²⁰³, který ve své práci konstatuje, že v poválečném období dominovaly především akty těchto typů násilí. Mezi tyto činy byly zařazeny případy týkající se využívání přímého i nepřímého násilí ze strany státu či určitých dalších soudobých organizovaných skupin. Velkou roli hrály příslušníci Rudé armády a revolučních útvarů, které zde působily. Zahrnuty byly také pochody smrti, které sice nebyly organizované československou vládou, ale docházelo k nim ještě několik dnů před koncem války a jsou zároveň důležitým aspektem v otázce násilí. V kategorii individuálního násilí jsme dospěli k závěrům, že nejčastějším činem byla sebevražda specificky vykonaná oběšením či zdušením. Většina z nich byla navíc spojena s vyhnáním, do kterého měli být tyto osoby zahrnuty. V těchto případech se tak dá hovořit o okolnostech týkajících se převážně

²⁰¹ STANĚK, Tomáš. Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. 366 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 41. ISBN 80-7285-062-8. s.11.

²⁰² TILLY, Charles. *Politika kolektivního násilí. Studie (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-60-1.

²⁰³ MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9.

Němců. Stejně tak lze nahlížet i na méně časté individuální činy, jako bylo sexuální násilí, sebevraždy, výtržnosti a vraždy. Všechny tyto typy násilí pak navázali na různé dobové okolnosti a byl popsán průběh jejich vyšetřování. Pachatelé ostatních kolektivních či individuálních násilných aktů nelze obecně stanovit, jelikož bylo cíleno na diverzitu případů a byly často nalezeny mnohé odchylky. .

Studiem pramenů docházíme k závěru, že procesy „odsunu“ a vznik poválečných táborů, jsou událostmi spojenými s násilím, nelze je však detailně zkoumat mimo dochovaná data a informace, které byly nalezeny v sekundární literatuře, která především vychází z kontrol správních centrálních orgánů, které nejsou uloženy ve fondech týkajících se okresu.

Druhá část, ve které byly vylíčeny samotné případové studie vychází z bádání ve dvou archivech (SOkA Česká Lípa a ABS Kanice), které bylo zapotřebí opakovaně navštívit a osobně bádát velké množství spisů, které nebyly v některých případech ani zařazeny. Využité zdroje byly hledány dle klíčových slov, pro které byl zásadní kontext událostí.

Zároveň je nutné poukázat na fakt, že v důsledku poválečných změn se měnila také územní správa. Pro popsání poválečné situace v tomto ohledu je tak zásadní pro určení toho, jaké obce spadali pod daný okres, a které se připojili až v 50. letech (často využívaný případ Dubé, Deštná apod.). Bylo zjištěno, že situace a postupy v konkrétních okresech, které určovaly proces „odsunu“ a zacházení s německým obyvatelstvem, se často lišily od oficiálních vyhlášek a příkazu československé vlády. Odchylky vycházely často z dezinterpretací regionálních orgánů a ze svévolného zacházení s danými vyhláškami. Příkladem může být nedodržení kategorizování „závadného“ obyvatelstva a následné zacházení s těmito osobami v táborech a sběrných střediscích.

Jediné prameny, který se neosvědčily ze všech původně stanovených, byly většinou regionální noviny (především Stráž Severu). V těch byla rozpoznáno silné zkreslení dobovou propagandou rozšiřujícího se komunismu, pod jehož vlivem nebylo v novinách zmiňováno nic o činech přímého násilí. Výrazným problémem se po detailním prozkoumání *Deníků vyšetřovacích spisů* ukázala skutečnost, že 90 % detailních zápisů o násilných aktech bylo zničeno v roce 1960.

Pro budoucí výzkum tohoto kraje by mohlo být zásadní navštívit další archivy (například VÚA či Národní archiv), aby bylo získáno více obecních či regionálních poznatků, které nebyly nalezeny v samotných inventářích. Téma násilí by bylo zajisté také možné zkoumat více z ohledu psychologie či sociologie, avšak v ohledu vybraného období se jedná o velice složitý aspekt. Tato práce může však sloužit jako porovnání s dalšími obdobími, kterých se zásadně týká jev násilí, ať už v konfliktech minulé či dnešní doby.

Seznam pramenů a literatury

Sekundární literatura

ACADIA, Spencer. *Suicide*. Farmington Hills, MI: Gale, Cengage Learning, 2018. ISBN 1-5358-5952-0.

ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-2.

ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-68-2.

ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-71-2.

ARENDDT, Hannah. 96. On Violence. Online. In: BLAUG, Ricardo a SCHWARZMANTEL, John (ed.). *Democracy*. Columbia University Press, 2016, s. 566-574. ISBN 9780231539500. Dostupné z: <https://doi.org/10.7312/blau17412-117>. [cit. 2024-06-19].

BIRN, Ruth Bettina. Collaboration with Nazi Germany in Eastern Europe: the Case of the Estonian Security Police. Online. *Contemporary European history*. 2001, roč. 10, č. 2, s. 181-198. ISSN 0960-7773. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S0960777301002016>.

BLAŽKOVÁ, Jana. "Odved'te to, oddělejte to a zahrabte to" Případ s nejasným koncem. In: *Bezděz*. 17. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 2008, s. 129–133. ISBN 978-80-86319-11-7. ISSN 1211-9172.

BRACHER, Karl Dietrich. *Deutschland 1933–1945: neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992. ISBN 3-89331-143-2.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. V českém jazyce vyd. 1. *Obzor (Prostor)*. Praha: Prostor, c2002. ISBN 80-7260-070-2.

BRANDES, Detlef. *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*. München: R. Oldenbourg, 1969.

COLLINS, Randall. Theorizing the time-dynamics of violence. Online. *Violence: An International Journal*. 2020, roč. 1, č. 1, s. 166-184. ISSN 2633-0024. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/2633002420907768>. [cit. 2024-06-02].

COSER, L. *The Social Functions of Conflict*. New York: Free Press. 1957.

CROWHURST, Patrick. *Hitler and Czechoslovakia in WW II: domination and retaliation*. Paperback edition. London: Bloomsbury Academic, 2020. ISBN 978-1-350-16009-5.

EMMERT, František. *Československý odboj za druhé světové války*. Praha: Mladá fronta, 2015. ISBN 978-80-204-3886-7.

GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.

GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

GERLOVÁ, Erika. Pachatelé a formy sexuální agrese u obyvatel České republiky. 2009. s. 16–17.

GRONSKÝ, Ján. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I.díl: (1915–1945). Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80–246–1027.

HONS, Osvald; BLOBNER, Heinz; TILLE, Josef; ANDERT, Roland a LEHMANN, Josef. *Příběhy z válečných a poválečných Sudet: mimoňští rodáci vzpomínají*. [Líbeznice]: Víkend, 2018. ISBN 978-80-7433-215-9.

JOSEF, Filip. *Trestněprávní a kriminologické aspekty trestného činu znásilnění*. 2016.s. 40–43.

KASÍKOVÁ, Jana. *At' mohou přijeti: organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947. 1938-1953*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2818-1.

KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*. Panorama dějin. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-32-1.

KUČEROVÁ, Helena a HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sebevraždy*. Praha: Galén, [2020]. ISBN 978-80-7492-485-9.

LEPŠÍK, Josef. *Stanné právo, jeho vznik a vývoj*. V Praze: Nákladem Knihovny Sborníku věd právních a státních, 1945.

MRŇKA, Jaromír. *Limity lidskosti: politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-31-9.

MRŇKA, Jaromír. V naší zemi bude konec války psán krví: Kolektivní násilí roku 1945 v českých zemích jako politika, kultura a sociální praxe. Online. *Střed*. 2016, roč. 8, č. 2, s. 66-91. ISSN 1803-9243. [cit. 2024-06-24].

MYŠKA, Jakub. Konec 2. světové války a poválečný vývoj Českolipska na příkladu obce Okna. Diplomová práce. Ústí nad Labem: UJEP Katedra historie, 2020.

NESÉT, Jiří. *Pochody hladu a smrti: 1944-1945*. Ilustroval Jana MOTLOVÁ. Třeština: obec Třeština, 2018. ISBN 978-80-11-01867-2.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2.

SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁK, Ondřej a KOLUMBER, David (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vydání: první. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7380-569-2.

SCHELLE, Karel. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-203-5.

SOVADINA, Miloslav. *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Historická vlastivěda Českolipska. Česká Lípa: Státní okresní archiv, 1998.

SRB, Vladimír. *Pohyb obyvatelstva na území Československa 1938-1944. Demografie*. 1993.

STANĚK, Tomáš a VON ARBURG, Adrian. Organized Spontaneous "Transfers"? The Role of the Central State Organs in "Evacuating" the German Population, May to September 1945. Part 2: The Army Presents a Fait Accompli; the Government Legitimizes It for Foreign Consumption. In: *Soudobé dějiny*. 2006, s. 13-49. ISSN 12107050. Dostupné z: <https://doi.org/10.51134/sod.2006.001>.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš. Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. 366 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 41. ISBN 80-7285-062-8.

STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996.

ŠEDIVÝ, Ivan (ed.). *"Pražské děti": 300 let od založení 28. pěšího pluku: [sborník příspěvků]*. Praha: Historický ústav Armády ČR, 1998.

TILLY, Charles. *Politika kolektivního násilí. Studie (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-60-1.

VLASÁKOVÁ, Barbora. *Vražda a zabití v českém trestním právu*. Rigorózní práce. Univerzita Karlova: Právnická Fakulta, 2014.

VOJTÍŠKOVÁ, Marie a PANÁČEK, Jaroslav. *Česká Lípa*. Městský národní výbor, 1979.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008.

Primární zdroje

ABS, Archivní fond Severočeský kraj – okres Česká Lípa a Děčín. *Deník vyšetřovacích spisů*. L 3/1, inv. j. 1–3 (1945–1948)

ABS fond Krajská správa SNB, *Zoznam funkcionářů NSDAP dopravovaných do koncentračního tábora Česká Lípa*. B4 inv.j. 100. 1945.

ABS, OV SNB DUBÁ. *Památník velitelství stanice v Dubé*, zápis z 9.7. 1945
Zápis o 5.5. 1945;
23.5.1945;
25.5. 1945;
27.7. 1945;
7.1. 1946;
10.9. 1946
Zápis o žních 1946.

ABS, SNB Dubá nezařazené. *Zpráva pro Správní komisi okresního Národního výboru* (čís.jedn. 173/45). Zápis ze dne 10.6. 1945.

ABS, Státní archiv v Jablonci nad Nisou, *SNB Česká Lípa: Nezařazené spisy 1945*. Zpráva z 7.12. 1945.

ABS, *Vraždy osob v okolí České Lípy v roce 1945 – prošetření*. Signatura: A 11 i.j. 889. Dostupné z: <https://www.ebadatelna.cz/?id=f13181>.

Československá statistika sv. 184, řada IV. *Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947*, Praha 1951. sešit 15.

Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, 1945.

Dekret presidenta republiky č. 17/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, 1945.

GOTTWALD, Klement. *Prohlášení československé vlády NF; výzva pro NV*. 11.5. 1945
Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 1945-1948.

Memorandum Svazu českých výrobců a vývozců dutého skla v Poděbradech pro ZNV v Praze, *stížnosti na postupy MNV v Novém Boru u České Lípy vůči osobám české národnosti vysídleným z pohraničí v roce 1938 a usilujícím nyní o návrat*, Poděbrady, 1. června 1945.
NA, KSČ-ÚV-KG *Košický vládní program*. a.j. 1532, kart. 172 Moskva: 1945, březen.

SOKa Česká Lípa, *Farní kronika obce Sloup*. Fond farní úřad Sloup v Čechách.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (13763/47/Bezp.)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 3.5.1947.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (24-T-45)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 30.8.1945.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (č.j. 14330/47.)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 19.4.1947.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (č.j. 29856/47.)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 8.9.1947.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (evidence Němců, odsun a sběrná střediska)*

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (oběžník č. A1 - 4405-1945)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 23.6. 1945.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (oběžník č. B-300/116-28/7-45)*
Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 28.6. 1945.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy (vyhláška č. 1294)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 28.6. 1945.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy 1947 (Čj. 18866/47-III-1/60)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 9.6. 1947

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy 1947 (Němci odsunutí - evidence 46/47)* Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. 1.2.1947.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Normativní výnosy*, Inv.č. 331, reg. zn. III-1; Karton 240. květen-prosinec 1945.

SOKa Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Podání lihových nápojů příslušníků sovětské armády*,
Inv.č. 359, reg.zn. III-16; Karton 256 S. Zápis z 21.7. 1945.

SOka Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Přestupky Němců*. Inv.č. 354, reg. zn.III; Karton 11/1–65. 20.1. 1946.

SOka Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Sebevraždy 1945–1947*. Inv.č.493, reg. zn. IX– 10, karton 354.

č.j. 1717/46;

č.j. 3191/46.;

č.j. 3624 146;

č.j. 3883/46;

č.j. 577/1945.

SOka Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *úvod k inventáři*

SOka Česká Lípa, ONV Česká Lípa, *Úvod k inventáři (Kamenický Šenov)*.

VÚA-VHA, f. VO1, k. 2, situační zpráva velitelství 2. sboru ze dne 6.6.1945, rozkaz číslo 43.

VÚA–VHA, f. VO1, karton 48.

Vyhlášení stanného práva, Sbírký vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Nové dějiny, nezpracovaná sbírka

Internetové zdroje:

<https://zapomnicky.pamatnik-terezin.cz/index.php/tabory/tabory/188-ceska-lipa#ftn3>.

Slovník zkratk

ABS	Archiv bezpečnostních složek
b.mot.	befhelsmotorisierst
IaPT	internační a pracovní tábor
IaST	internační a sběrný tábor
Inv. č.	inventární číslo
KSČ	komunistická strana Československa
MNV	místní národní výbor
NV	národní výbor
ONV	okresní národní výbor
PaST	pracovní a sběrný tábor
pplk.	pěší pluk
RA	Rudá armáda
Reg. Zn.	registrační značka
RG	Revoluční Garda
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOkA	státní okresní archiv
VÚA	Vojenský ústřední archiv

